

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

SEPTEMBER 1980 NUMMER 9

Indhold

H. P. Jensen: Wilhelm Heuer: »Malerische Ansichten« fra Nordslesvig	241
Lars N. Henningsen: Hungerårene omkring 1830	246
Carla Caspersen: Sønderjysk Forsøgsscene	254
Ellen Arkil: Hanne Jensen-komiteen i Haderslev	260
Rita Müller Hansen: Laterneoptog i Broager	264
Sagt og Skrevet	267
De danske Dronningers Guldtoilette, foto samt litteraturliste til O. Bonefelds artikel i Sønderjysk Månedsskrift juli 1980	268
Grænselandsdagbog	270

STATSBIBLIOTEKETS TIDSSKRIFTLÆSEKREDSE

Tidsskriftlæsekredsene fortsætter i 1981, men de stadige nedskæringer betyder, at en del titler ikke længere er åbne for nye deltagere. Det antal tidsskrifter, der tilbydes, er på ca. 2175 titler.

Statsbibliotekets Tidsskriftlæsekredse omfatter vigtige udenlandske tidsskrifter inden for følgende fag: Bog- og biblioteksvæsen, teologi, kirkehistorie, mission, religionsvidenskab, filosofi, psykologi, pædagogik, sprogvidenskab, litteraturhistorie, kunst, teater, ballet, musik, massekommunikation, film, fjernsyn, radio, presse, geografi, antropologi, folklore, arkæologi, historie, topografi, samfunds- og statsvidenskab, retsvidenskab, kriminologi, teknik, trafik, automation, edb, cybernetik, landbrug, havebrug, skovbrug, jagt, fiskeri, sport, skak, filатели, militærvæsen, matematik, naturvidenskab, miljø, økologi, forurening, medicin, odontologi, sygepleje, veterinærvidenskab samt »blandede« tidsskrifter fra hele verden.

Fortegnelsen ventes udsendt i slutningen af september og sidste frist for indtegning bliver 23. oktober 1980. Man kan allerede nu henvende sig for at få læsekredskataloget tilsendt, så snart det udkommer. Adressen er:

Tidsskriftlæsekredse

Statsbiblioteket, Universitetsparken, 8000 Århus C. Tlf. (06) 12 20 22, lok. 229

HADERSLEV MUSEUM - Dalgade 7 - 6100 Haderslev - Telefon (04) 52 75 66

Ældre årgange af Museumsårbogen »Nordslesvigske Museer« kan stadig fås til en særdeles favorabel pris:

bd. I: 1974 kr. 20,-, bd. II: 1975 kr. 30,-, bd. III: 1976 kr. 35,-, bd. IV: 1977 kr. 45,-, bd. V: 1978 kr. 50,- og bd. VI: 1979 kr. 65,-.

Ligeledes findes et mindre restoplæg af »Haderslev Amts Museum«, museets tidl. årsskrift: bd. 1: 1947, bd. 2: 1948, bd. 3: 1949, bd. 4: 1950-51, bd. 5: 1955, bd. 6: 1957, bd. 7: 1958, bd. 8: 1960, bd. 9: 1961, bd. 10: 1963, bd. 11: 1963, bd. 13,1: 1968, bd. 13,2: 1971 og bd. 13,3: 1972. - Pris pr. hefte kr. 7,25.

HADERSLEV ARKIV- OG MUSEUMSFØRENING

Sensommerudflugt til Vejle-området lørdag den 20. september kl. 12 til ca. 18

Udflugten er i år henlagt til enen vest for Vejle, - et område, der udover sin betagende natur har en masse kulturhistoriske minder at byde på.

Prisen for turen er ca. 45 kr. (incl. kaffe m/ hjemmebakket kringel).

Tilmeldelsesfrist: senest mandag den 15/9 telefonisk til Haderslev Museum (52 75 66).

Program, efteråret 1980.

Onsdag den 15/10.

Dr. phil. Kim Salomon: Konflikt i grænselandet - sociale og nationale modsætninger i Sønderjylland 1920-33.

Onsdag den 29/10.

Museumsinspektør Hans Stiesdal: »Nørrevold«. Udgravning af en sønderjysk borg fra 1300-tallet.

Onsdag den 19/11.

Arkivar Ole Brage: Filmglimt fra besættelsen.

Alle foredragene finder sted på Museet, Dalgade 7, kl. 19,30.

Foredragene er arrangeret i samarbejde med Folkeuniversitetet.

Postkortbogen Hejlsminde. Den gamle Grænse 1864-1920

Hejlsminde set på gamle postkort med historisk tekst og optegnelser. Pris 35,00 kr.

Bent Eliassen, Cedervej 8. 6000 Kolding. Tlf. (05) 52 98 87.

Augustenborg.

Lyrisk landskabsbillede. Slottet forsvinder i træer og fanges næppe af blikket. Staffagen er høstfolk i marken og hestekøretøj på dæmningen. (1847).

WILHELM HEUER:

»Malerische Ansichten« fra Nordslesvig

AF H. P. JENSEN, Agerskov

Litografi eller stentryk er en grafisk metode, der anvender en fintlebet kalksten som trykplade. Billedet tegnes med fedtkridt eller tusch på stenen, som derefter ætzes med en sur gummiopløsning. Kridtet eller tuschen fjernes derefter, og stenen fugtes med vand, der opsuges af de billedfrie partier. Når trykfarven så vales på, lægger den sig på de fede billedpartier, men skyr de fugtede. Ved farvelitografi anvendes en sten til hver farve. I stedet for en sten kan anvendes en zink- eller aluminiumsplade. Metoden er opfundet af Alois Senefelder (f. i Prag 1771, d. i München 1834) i årene 1796–98. Den nåede først frem til teknisk kvalitet og praktisk anvendelighed omkring 1820. I de mellemvliggende år forsøgte dog litografiske

tiltag mange steder i Europa og også i Danmark ved musikhandler C. C. Lose 1815 i København. Hans materiel opkøbtes i 1820 af staten og blev grundlag for Det Kongelige Steentryk, der virkede til 1843. Da var det udkonkurreret af Emilius Detlef Bærentzen, der havde oprettet et stentrykkeri i 1838, som blev til det så bekendte Em. Bærentzen & Co.s lith. Inst.

Litografiet var i forhold til kobberstikket en meget billig trykkeform. Det er karakteristisk, at da den forbedrede folkeoplysning i begyndelsen af 1800-tallet skabte behov for undervisningsmateriel som kort, tabeller og skemaer, var den eneste overkommelige udvej det litografiske tryk.

Den romantiske interesse for natur og hi-

Sønderborg.

Set fra havnekajen. Staffage, der falder naturligt ind i billedet: Skibe ved anløbspladsen, personer og køretøj. Huset med den hvide gavl skal efter 1864 have været tysk toldbod og have ligget på den grund, hvorpå senere danske toldbygninger stod. Slottet som massiv baggrund. Mange interessante detailler. Et af Heuers bedste litografier. (1847). Et andet motiv fra Sønderborg er set fra det nuværende sygehus plads.

storie vakte et ønske om almen tilgængelig billedkunst, som litografiet også kunne tilfredsstille. Det nationale røre omkring Sønderjylland vakte særlig interesse for dets egne. Det kom også til syne i Bærentzens billedværk »Danmark« fra 1856, hvor 15 udaf 77 emner er sønderjyske.

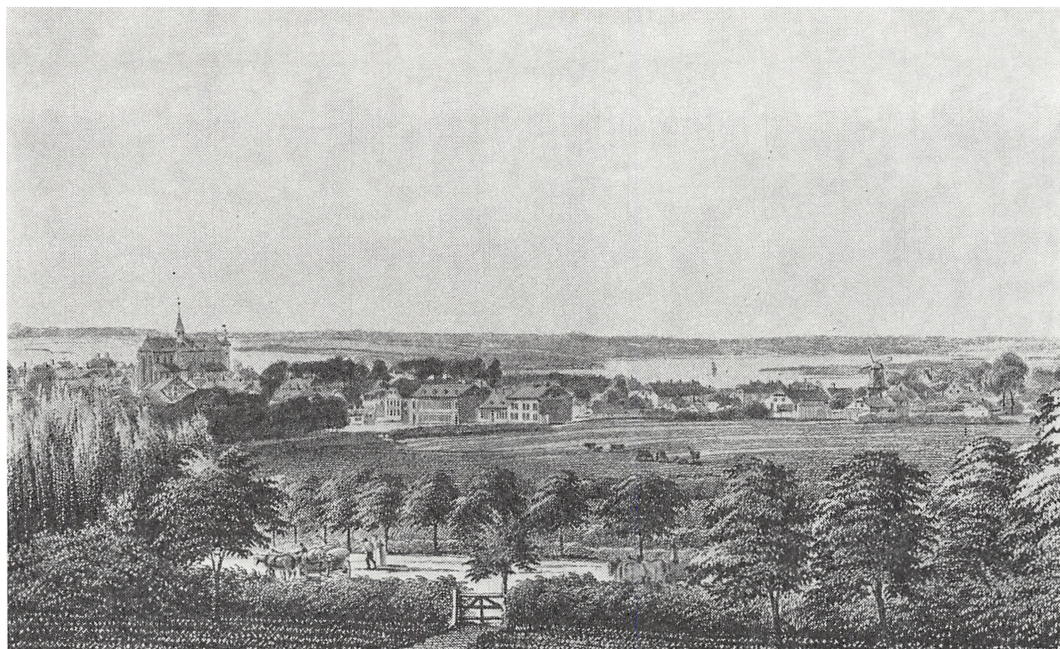
På den folkelige billedkunsts område var danskheden imidlertid sent på vej i Sønderjylland og forefandt nærmest et tysk monopol. Det første navn er Wilhelm Heuer (1813–1890), der var tegner, maler og litograf i Hamborg. Han udgav i 1847 *Malerische Ansichten von Schleswig, Holstein und Lauenburg. Nach der Natur aufgenommen und mit der Feder auf Stein gezeichnet. Mit erläuterndem Text von A. Hartmeyer.* Druck und Verlag von Charles Fuchs, Hamborg.

1855 fulgte *Malerische Ansichten aus den*

Herzogthümern Holstein, Schleswig und Lauenburg. Nach der Natur gezeichnet und lithografiert. Druck und lith. Anstalt H. F. Plate, Hamborg. Ifølge Klose & Martius skal litografierne fra det sidste værk også være kommet som tillæg til *Illustrierte Hausblätter*, der blev udgivet af Adolph Lange i Altona.

Har man mulighed for at sammenligne de to forlags produkter, er der ingen tvivl om, at Charles Fuchs teknisk var absolut bedst.

Fuchs var ikke kunstner, men uddannet litograf. Han havde lært håndværket i Strassburg og nedsatte sig i 1832 i Hamborg. Han var meget forretningsdygtig og forstod at trække fremragende litografer og kunstnere til sig. Hamborg voksede midt i 1800-tallet frem til at være en verdenshandelsby, og Fuchs havde sans for de muligheder, der åbnede sig på oversøiske markeder. Det var

Haderslev.

Byen er set fra nordøst, formodentlig fra Vandtårnsbakken. Mellem Dammen og Domkirken ses Gammelting, hvor man genkender Frederiksskolen (den senere bystation) med gavlen ud til gaden og til højre for den retsbygningen. Vejen må være den gamle Kolding landevej, der gik ned gennem Kløften. (1847). Det kendte litografi af markedspladsen i Haderslev, hvor domkirken ses i baggrunden, er også blandt Wilhelm Heyers otte nordslesvigske motiver fra 1847.

ikke mærkeligt, at Heuers Malerische Ansichten fra 1847 blev meget populær. Som det så ofte går med det gængse, kommer det en tid i unåde og forkastes. Enkeltbilleder fra Heuers værk er i dag sjældne, og selv store biblioteker har kun ukomplette værker.

Populariteten beroede nok først på det store Tysklands ønske om at kende noget til det attråede Slesvig, og det fik en god skefuld af tidens propaganda ind med Hartmeyers oplysninger og agitatoriske tekst. Men naturligvis havde billedværket stor interesse i Slesvig, Holsten og Lauenborg og på sin vis også i Danmark. Der er næppe tvivl om, at et af motiverne til Bærentzens »Danmark« har været ønsket om en folkelig modvægt til de farveglade tyske tryk, der kunne fås til overkommelige penge. Heuer og Fuchs var jo heller ikke alene på tysk side. Hermann Biernatzkis: Schleswig-Holsten fra 1848 med

tegninger af J. Poppel og stålstik ved M. Kurz på forlag i München var meget populært, og der kan nævnes andre navne.

Wilhelm Heyer får imidlertid ikke noget stort kunstnerisk skudsmål i Klose & Martius: Hans felt var by- eller stedbilledet. Selv om han oprindeligt kun ejede beskedne kunstneriske evner, så lod ham dem yderligere forfladige i senere år. Kun sjældent magtede han at skabe ligevægt mellem saglig dokumentation og overdreven staffage.

En samler lægger næppe særlig vægt på en sådan kritik. Han er interesseret i et objekts udseende på et eller andet tidspunkt, på et emnes personlige eller lokale tilhørsforhold eller måske bare i at få en billedserie komplet. En vis korrektion af den hårde dom kan dog nok forsvares.

Det må indrømmes, at de af Heuers litografier, der udkom hos H. F. Plate ofte er

Åbenrå.

Der er to litografier fra Åbenrå, det ene set fra bakkerne ved Styrptom mod nord, det andet, som gengives her giver et blik mod byen fra bakkerne nord for byen. Smuk sommerstemning men udflydende i detalillerne. Kirkespir og vindmølle fanger blikket. Staffagen mådeholdende. (1847).

præget af triste og uklare farver. Tegningen kan være svag og indholdsløs. Helhedsindtrykket bliver derfor svømmende. Gode eksempler herpå er Apenrade set nordfra med et hestekøretøj på vejen i forgrunden, der fanger blikket mere end byen, som forsvinder i landskabet. (1855). Et andet er Munkmühle ved Flensborg fjord fra samme år. Mødet mellem det kuperede landskab og vandet er ikke markant. Landskabsdetaller flyder sammen og farverne virker unaturlige. I det hele taget synes farvegengivelsen at have været problemet i disse tryk. Den er grumset og udflydende. Litografiet fanger ikke blikket ved noget klart og helstøbt og lokker heller ikke til at søge detaliller.

Litografierne hos Fuchs i 1847 afviger meget herfra. Af Malerische Ansichtens 48 emner er 16 slesvigske og heraf 8 fra Nord-slesvig. Vil man bedømme disse 8 som helhed, er det rigtigt, at flere af disse er mindre vellykkede. Det beror på flere årsager.

Det er rigtigt, at Heuer har haft hang til staffage, og at denne på det ene og det andet litografi har taget magten fra ham. Forgrundsfigurer og træer stjæler billedet fra emnets hovedobjekt. Både Gråsten og Augustenborg slotte drukner således i landskabet.

Andetsteds har Heuer nok valgt en uheldig standplads og ikke fået noget karakteristisk fra landskab og bysilhouet over på tegningen. Haderslev Domkirkes tunge majestæt i forhold til det smilende damlandskab er ikke indfanget. Det spidse opadstræbende i Åbenrås gamle bysilhouet ved kirkespiret og den nu forsvundne vindmølle er kun truffet på et af hans Åbenrå litografier. Hangen til staffage varierer fra livfuldhed i landskabet til overlæsning. Finder man et hårdt beskåret litografi uden tekst, kan det faktisk identificeres ud fra de mange personer, dyr, køretøjer og landbovirke forrest i billedet.

Men selvfølgelig blev Wilhelm Heuers litografier ikke populære uden grund. Hvor

Gråsten.

Slottet ses over søen med megen forgrundsstaffage: Huse, personer, røgterdreng med kreaturer, træhugger med fældede stammer og rodstub. Slottet lidt blegt i baggrunden i modsætning til Poppe/Kurz' samtidige stålstik, der har slottet som et koldt, lysende midtpunkt. (1847).

et emne er tegnet klart og med karakteristisk indhold, og hvor farvegengivelsen er klar uden altfor udflydende schatteringer, fremkom der et dejligt billede af noget, der var kendt og elsket.

Fra de større byer i værket havde Heuer i reglen to motiver, fra Nordslesvig således Haderslev, Åbenrå og Sønderborg. Det er heldigt, at han ofte viste sig fra sin bedste side på i hvert fald et af motiverne. Billederne fra Markedspladsen i Haderslev og blikket fra kajen mod Sønderborg Slot hører til hans bedste og er almindelig kendte og værdsatte.

Heuers værk må være kommet i adskillige oplag, og formentlig også i sort-hvidt, og som enkeltark. Af de populære motiver kan findes så mange farvevariationer, at der kun kan være tale om efterkolorering. Heuers værk var også fra udgivelsen et »slagteværk«, hvor det ene og det andet blev

skåret ud og indrammet. Derfor findes næppe et komplet værk.

*

Om Wilhelm Heuers litografier fra *Male-riche Ansichten* etc. sluttelig er den store kunst eller ej, kan være ret ligegyldigt. De er et vigtigt indslag i landskabsopfattelse og bybillede fra midten af 1800-tallet, og deres sjældenhed er nok så afgørende i dag.

Såvel Heuer som hans store modpart på dansk side Em. Bærentzen tegnede og lito-graferede motiver, der ikke kom i de to lito-grafers kendte værker. Heuer har således motiver fra Treårskrigen, hvor natur og militære tildragelser er komponenter. Eksempler er overfaldet ved Hoptrup 6. juni 1848 og den senere tyske indmarch i Haderslev, altså en art aktuel reportage. Sådanne lito-grafier er sikkert også udkommet i betragtelige oplag, men er i dag simpelthen sjældenheder.

Hungerårene omkring 1830

AF LARS N. HENNINGSEN

»I disse tider, hvor vi klager over den dyre energi og alt efter politisk opfattelse også klager over alt det, som truer naturen (forurening, atomkraft osv.) var det måske tankevækkende at se, hvordan det samfund, som endnu ikke kendte alle disse »velsignelser«, måtte leve«, skriver arkivar Lars N. Henningsen, Åbenrå, om denne artikel, der beskriver den forfærdelige nød, som prægede årene omkring 1830 herhjemme.

Hvad optog menigmands tanker i årene omkring 1830? Går man med dette spørgsmål til de almindelige fremstillinger af Sønderjyllands historie, ligger et svar ikke ganske klart. Man læser om misvæksten 1819, om den forfærdelige stormflod 1825 og om truede hungersnød i marskegnene i 1830. Det pludselige politiske røre er imidlertid det alt overskyggende. Den 18. oktober 1830 gik tidligere kontorchef i det slesvig-holstenlauenborgske kancelli i København, Uwe Jens Lornsen, om bord i dampskibet »Caledonia« med kurs mod Kiel, og den 5. november udsendte han pjecen »Ueber das Verfassungswerk in Schleswigholstein«, startskuddet til den slesvig-holstenske bevægelse og årtiers skæbnsvangre opgør. Det er årets store begivenhed.¹

Men hvor meget betød Lornsen-røret reelt for menigmand i 1830–31? Næppe meget – det var kampen for det daglige brød, som lagde beslag på det store flertals kræfter. Det førindustrielle samfund var helt afhængigt af vejrligets luner: slog høsten fejl, skabte stigende priser nød hos den store befolkningsgruppe, som levede på et eksistens-

minimum. Og netop i årene 1828 til 1831 indtraf alle tænkelige ulykker på én gang.

Det begyndte i 1828. Fra slutningen af juli strømmede regnen ned – meget hø blev ødelagt og måtte efterlades på markerne.² 1829 blev værre: året startede med stærk frost. Juni blev kold og fugtig, fra midten af august regnede det næsten uafbrudt. Pastor Kier i Øster Løgum mente, at ingen havde oplevet en lignende regnperiode. Alt svømmede i vand, moserne var utilgængelige og tørven stod i det klareste vand. Hø- og kornbjærgningen blev vanskelig, rugen spirede på roden og groede i negene og kom våd og slet i hus. Vintersæden kom kun spredt i jorden. Priserne steg. For mange blev det umuligt at få tørven bragt i hus, og lykkedes det, var den våd og kunne næppe brænde. I de fugtige og lavtliggende marskegne var vanskelighederne naturligvis størst.³

I begyndelsen af det følgende år strammede vejrguderne deres jerngreb. Vinteren varede med uanet styrke til helt hen i marts, sneen væltede ned, ja, pastor Kier erindrede ikke at have oplevet en lignende vinter. I Åbenrå bekendtgjorde dr. Neuber dagligt kuldegraderne i byens avis, og oven i de stærkt stigende kornpriser kom nu en katastrofal mangel på brændsel. Under det foregående års regn havde man jo måttet lade tørven stå på moserne. Den blev aldrig tør og duede til sidst slet ikke. Var tørv overhovedet at få, var det til høje priser, som små-

1. Sønderjyllands Historie bd. 4, s. 127–178. Danmarks Riges Historie bd. 6, s. 166ff.

2. Sønderjysk Månedsskrift 4. årg., 1927–28, s. 119.

3. Sønderjysk Månedsskrift 5. årg., 1928–29, s. 109. P. Kier: Østerløgum Menigheds Annaler 1829, LA Åb Øster Løgum præstearkiv H 12.

folk slet ikke kunne betale. Mange steder måtte fattigkassen købe brændsel til de ubemidlede, også til dem der normalt ikke fik offentlig hjælp.⁴

I byerne standsede den hårde frost mange beskæftigelser. Arbejdsløshed blev følgen, og den ramte dobbelt hårdt under de stærkt stigende priser på alle livsfornødenheder.⁵

Kun en rigelig høst kunne nu redde situationen. Men det gik lige modsat. Regnen strømmede ned fra slutningen af maj indtil Mikkelsdag (29. september), græsset ville ikke trives, høhøsten blev umulig, og man begyndte tidlig at frygte for høsten. Samtidig fortsatte kornpriserne deres himmelflugt, og med tiltagende arbejdsløshed syntes en katastrofe at nærme sig. Der var brug for særlige indgreb, og regeringen sad da heller ikke passiv.

Den 5. oktober 1830 opfordrede kancelliet samtlige overøvrigheder til at sørge for krisehjælp. Den vedvarende regn kunne medføre, at det i den kommende vinter blev umuligt for de fattige klasser at skaffe sig de nødvendige levnedsmidler og brændsel. For at forebygge den værste nød foreslog regeringen, at der lokalt på frivillig basis blev indsamlet bidrag hos de mere velhavende. Frivillige foreninger burde sørge for indkøb af levnedsmidler og brændsel og i den kommende vinter uddele det til dem, der på grund af sygdom eller arbejdsløshed ikke kunne undvære hjælp.⁶

Vedblivende strømmede alarmerende meldinger om misvækst – mangel på korn og brændsel og truende hungersnød – ind til regeringen, især fra marskegnene. Den 18. oktober blev førstedeputeret i kancelliet, J. P. Höpp, derfor sendt til hertugdømmerne blandt andet for at undersøge nødtilstanden

i de vestlige egne, og den 29. oktober udsendtes en plakat, som for perioden 1. oktober 1830 til 1. juli 1831 tillod import af rug uden indførselstold og ekstraafgift.

Lad os nu se på forholdene i de forskellige egne af Sønderjylland.

Hygum sogn

I alle amter blev embedsmændene fra amtmand til præst, sognefoged og fattigforstandere engageret i at virkeliggøre kancelliskrivelsen af 5. oktober 1830. Akterne er i stor udstrækning bevaret, og de giver sammen med andre kilder et levende indtryk af, hvor alvorlig situationen var. Værst stod det til på vestkysten, men heller ikke midtlandet og østkysten gik ram forbi. Fra Hygum sogn beretter en Jens Lauritzen i sin optegnelsesbog om den dårlige høst 1830 og de derpå stigende priser, ikke mindst det følgende år: »Dyrtiden fra forrige år begyndte nu mere at tiltage, da der var kun få, som havde korn at sælge. Men da der blev en del rug indskibet til købstæderne, så hentede bønderne der og solgte igen til trængende. Nogle bagede brød bestandig og udsolgte ikke alene til de meget fattige, men næsten almindelig mand og gårdfolk købte brød til der blev indavlet. Prisen var omtrent 1 skl. for pundet«. ⁷

Øster Løgum sogn

En mere detaljeret beretning om den herskende nød og elendighed har vi fra Øster Løgum, hvor pastor Kier flittigt noterede alt ned i »Østerløgum Menigheds Annaler«. ⁸ Den stadige regn indtil Mikkelsdag 1830 ødelagde høsten, som endog blev slettere end i misvækstårene 1805 og 1819. Rugen gav ikke halvdelen af det sædvanlige, boghveden blev til græs og forsvandt, og i al-

4. Sønderjysk Månedsskrift 6. årg., 1929–30, s. 112. P. Kier, op. cit.

5. Schleswig-Holsteinische Provinzialberichte 1831 1. hft. s. 11.

6. LA Åb Åbenrå byarkiv 77 II.

7. Sønderjysk Månedsskrift 8. årg., 1931–32, s. 127. Se yderligere LA Åb Haderslev amtsarkiv, Slesvigske registratur nr. 248 om hjælpearbejdet i Haderslev.

8. LA Åb Øster Løgum præstearkiv H 12.

Placat

für die Herzogthümer Schleswig und Holstein,

betreffend

eine interimistische Begünstigung bei der Einfuhr
fremden Roggens.

Placat

for Hertugdømmene Slesvig og Holsten,

angaaende

midlertidig Begünstigelse ved Indførselen af Rug
fra fremmede Steder.

København, den 29den October 1830.

København.

Udtrykt hos den Director Jens Hoftrup Schultz,
Königlichen und Universitäts-Buchdrucker.

Wir Frederik der Sechste,
von Gottes Gnaden König zu Dänemark, der Wenden und Gothen, Herzog zu Schleswig, Holstein, Stormarn, der Dithmarschen und zu Lauenburg, wie auch zu Oldenburg, thun kund hiemit: Daß Wir uns veranlaßt gefunden haben, in Betracht der bey Uns eingekommenen allerunterthänigsten Gesuche um Erleichterung bey der Anschaffung fremden Roggens, aus landesväterlicher Fürsorge allergnädigst zu bestimmen, daß Roggen bis zum 1sten July 1831, bey der Einfuhr von der Fremde, sowohl von der Erlegung des angeordneten Einfuhrzesses, als auch der außerordentlichen Abgabe befreyet seyn solle, und diese Befreyung vom 1sten October 1830 angerechnet werden möge.

Wenach alle und jede, die es angeht, sich allerunterthänigst zu achten haben.

Gegeben in Unserer Königl. Residenzstadt Kopenhagen,
den 29ten October 1830.

Urkundlich unter Unserem Königl. Handzeicher
und vorgedruckt. Insegl.

FREDERIK R.

Schestedt.

Oldenburg, Schleyer, Kirstein, v. Schmidt-Philfeldk.

Wedel.

mindelighed blev kornet af ringe kvalitet. Det var svært for Kier at holde høstprædiken dette år. Men han søgte at berolige bønderne med trøstens ord fra Matthæus 6: »Vær ikke bekymrede for dagen i morgen«. For fattigfolk hjalp de gode ord dog ikke meget, og pastor Kier lagde ikke skjul på situationens alvor. »Man havde haft vinteren tilforn (1829–30) forfærdelig nød med de fattige, dem meget måtte gives«. Nu blev det værre, og korn blev en mangelvare. »Der kom til sidst en stor mængde rug og selv boghvedegryn ind fra Østersøen, ellers havde der straks været hungersnød«. »Imidlertid begyndte frygt hos de fattige husfolk, som ingen offentlig understøttelse fik. Men fortjenesten for arbejdsfolk var liden og snarlig fulgte forlegenhed – høstens ringhed lod mig meget tænke på de menige fattige og på en samling til dem. Da kom regeringen til hjælp gennem amthuset med en opfordring til mig og sognefogederne at samle for de fattige især dem som ikke fik af armkassen,

brødkorn og brændsel«. Kun ét lyspunkt var der. I efteråret blev det tørvejr, og megen tørv blev bragt hjem. Hermed var en »energikrise« som foregående vinter forhindret.

Den følgende vinter 1830–31 tog vanskelighederne til. Kornet forblev i høj pris trods indførsel fra Østersølandene, tørven var kostbar, »mange lede virkelig hunger og arbeforstanderne vare såre plagede med de fattige. Aldrig blev nogensinde før så tit samling gjort som dette år«. Føden blev slet »og for mange karrigen uddelt«. Oven i det hele kom så den store arbejdsløshed. Bønderne havde ikke korn at sælge og beskedne indtægter. De indskrænkede arbejdsstyrken, så mange daglejere stod brødløse og måtte bede om hjælp. Kier var ganske klar over den store sammenhæng. Han skriver først på året 1831: »Men trangen var dog såre stor, og en stor del af dem, som nære sig som daglejere, søger understøttelse af sognet, da rugen koster 12 mk. tønden, og fortjenesten svarer kun lidet dertil. Dyrtiden, som var for

For at forebygge truende kornmangel udsendte Frederik VI den 29. oktober 1830 denne plakate. »Af landsfaderlig omhu« var toldfri indførsel af rug herefter tilladt fra 1. oktober 1830 til 1. juli 1831.

Vi Frederik den Sjette,
af Guds Naade Konge til Danmark,
de Benders og Gothers, Hertug til Slesvig,
Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Lauenborg
og Oldenborg, Gjøre hermed vitterligt: I Betragtning af
til Ds indkomne allerunderdanigste Ansøgninger om Lettelse ved For-
syningen med Rug fra fremmede Steder have Vi fundet Ds foran-
lediget til, af landsfaderlig Omhu, allernaadigst at bestemme: At Rug
maa ved Indførselen fra fremmede Steder, indtil 1ste Juli 1831, være
fritaget for at svare den anordnede Indførselstold saavel som Ertraafgiort,
og at denne Fritagelse maa regnes fra 1ste October 1830.

Spørefter alle Vedkommende sig allerunderdanigst have at rette og
forholde.

Givet i Vor Kongelige Residentskab Kjøbenhavn,
den 29de October 1830.

20 år siden, var lidet trykkende for ærlige folk, thi den var en følge af handelens flor og gav mangan fortjeneste. Men den nær-værende er en følge af stor misvækst og hindrer fortjenesten for alle. Vi måtte derfor også d. 30. jan. give af fattigkassen omtrent 40 rdl. og dog gik ingen fornøjet fra os«.

Åbenrå

I den nærliggende Åbenrå by var der også brug for ekstrahjælp. Den 22. oktober 1830 opfordrede amtmand Tillisch og borgmester Schow indbyggerne til at danne en forening og at tegne sig for frivillige bidrag. Ialt blev der tegnet 264 rdl. 35 skl. til anvendelse i den kommende vinter. Der blev indkøbt brændsel, byen opkøbte rug, og i juni 1831 blev det bekendtgjort, at fattigfolk og småhåndværkere hver mandag og torsdag kl. 12–14 kunne købe korn for 28 skl. skæppen ved henvendelse til polititjener Ipland.⁹ Ini-

9. LA Åb Åbenrå byarkiv 77 II.

tativet viser, at der også i byerne var brug for hjælp, og næsten overalt møder vi 1830–31 ekstrainsamlinger, spiseanstalter og forskelligt frivilligt hjælpearbejde for de trængende.

Sønderborg amt

Også amtmanden i Sønderborg, grev Ernst v. Rantzau, modtog kancelliets skrivelse af 5. oktober 1830 og forhørte sig derefter hos de lokale embedsmænd, om hvilke særlige hjælpeforanstaltninger nøden krævede.¹⁰ Det viste sig da, at tilstanden var om end ikke tilfredsstillende så dog langt bedre end i Hygum og Øster Løgum. Også i Sønderborg amt var bøndernes økonomi trykket (Notmark), afgrøderne var ringe, og mange måtte købe rug indtil næste høst (Oksbøl). Amtmanden skønnede, at selv de mere velhavende kun med besvær kunne dække deres behov, fordi levnedsmidlerne var blevet så dyre, og der manglede penge.

Akut var nøden dog ikke. Fra Nybøl berettede pastor Bonnichen, at der var meget få fattige i sognet, at der ikke ville opstå mangel på brændsel, og at ekstrahjælp ikke ville blive nødvendig. I Lysabild mente pastor Meldal, at fattigkassen ville være i stand til at yde det nødvendige i levnedsmidler og brændsel. I Sottrup var der heller ikke brug for ekstra brændsel. For de fattige kunne det derimod blive svært at skaffe sig korn, og derfor blev bønderne opfordret til at holde et forråd tilbage til salg for moderat pris. Noget lignende var situationen i blandt andet Egen, hvor de fattige kunne samle brænde i skoven. I Notmark meldte den senere biskop Jørgen Hansen, at en del ganske vist levede »in mässigen Umständén«, men den egentlige nød var ikke stor, og særlige indgreb blev næppe nødvendige. Eventuelt var bønderne dog villige til at levere de fattige

10. LA Åb Sønderborg amtsarkiv, Sager ang. de forholdsregler, der skal gribes til for at forebygge nød i de fattigere klasser i vinteren 1830–31.

korn til nedsat pris. Værre så det ud på Keg-næs, hvor pastor Nissen mente, at der let kunne opstå mangel på såvel korn som brændsel. Frygten for brændselsmangel blev også fremsat for dele af Als Nørre Herred.

Amtmand v. Rantzau konkluderede da og-så i sin indberetning, at der ville blive brug for uddeling af gratis eller billigt brændsel fra statsskovene, især i dele af Nordborg amt, på Kegnæs og ikke mindst på Ærø, hvor mangelen var størst, og hvor de fattige den sidste hårde vinter havde måttet klare sig med strå, til skade for landbruget. Og han tilføjede følgende bemærkelsesværdige be-tragtning: »Afhjælpes denne mangel, tror jeg, at det ganske vist i dette amt vil falde mange meget svært at hjælpe sig igennem denne vinter (1830–31), men at der dog ikke vil opstå egentlig nød. Jeg mener nok lige-som embedsmændene her, at der ikke er no-gen uro at befrygte fra indbyggerne i Søn-derborg og Nordborg amter. Men for tiden, hvor det gærer i en stor del af Europa, hvor selv på flere steder i vort land »pflichtver-gessene« personer søger at ophidse folket, kan alt ske (lässt sich nichts berechnen), når den forestående vinter bliver hård, og der skulle opstå nød«.

Omtrent tre uger før, den 22. oktober, havde aktuar Clausen i Ærøskøbing i sam-me ånd motiveret en indsamling af penge til køb af stenkul til de fattige: »Således er det vel tænkeligt, at en eller anden nødlidende mand, der skønt i ringe kår dog ærligt har ernæret sig og sin familie, vildledet af den nød og jammer, som kulden bragte over ko-ne og børn, forgreb sig på andres ejendomme, blev forbryder og for hele sin livstid ulykkelig«. ¹¹

Sådan tænkte velorienterede embedsmænd i dagene omkring udsendelsen af Lornsens pjece. Frygten for »pøbeloptøjer«, ja, for en

almueopstand, var ikke ukendt i sjette Fre-deriks ellers så fredelige Danmark.

Tønder amt

Vi har nu set at mangel på korn og brænd-sel var mere eller mindre følelig både i Ha-derslev, Åbenrå og Sønderborg-Nordborg amter i årene 1830–31. Men et vist lokalt forråd af korn var der dog mange steder til fordeling blandt de trængende. Situationen var ikke katastrofal. Hvordan så det da ud mod vest, i Tønder amts gest- og marskher-reder?

Her var 1828-høsten blevet stærkt redu-ceret af fire ugers regn i høsttiden, og efter den regnfulde sommer og dårlige høst i 1829 blev nøden stor den følgende vinter. Værre gik det i 1830. Regnen strømmede ned, kornet blev dårligt og måtte ligesom høet efterlades på markerne.¹² Nogle rappor-ter fra enkelte sogne i oktober-november 1830 kan antyde vilkårene.¹³ I Hostrup sogn havde væden skadet korn og hø, og mange i Jejsing og Rørkær havde bjærget knap halv-delen af høet. Alle havde mistet korn, og de fleste måtte købe brændsel. Fra nabosognet Ubjerg meldes, at meget hø, og dermed vin-terfoder til kvæget, var gået tabt. Kornet var mislykkedes, så selv bønderne blev nød-saget til at købe korn, og kun lidt brændsel var bragt i hus. Tilsvarende jammer høres fra Sdr. Løgum, og i Humdrup havde selv de største bønder ikke høstet tilstrækkeligt til at dække deres eget behov. I Ravsted var der ikke mangel på brændsel, men rugen havde kun givet halvt udbytte, og samtidig var fat-tigudgifterne steget voldsomt. Amtets østlige sogne havde også mærket den dårlige høst, men var dog ikke ramt så hårdt som vester-egnen.

12. C. Rolfs: Geschichte des Kirchenspiels und Fleckens Hoyer, 1926, s. 162.

13. Schackenborg godsarkiv, Schackenborg, I 202, Understøttelse af de fattige i de tønder-ske marskegne 1830.

11. Jvfr. Lars N. Henningsen: Fattigvæsenet i de sønderjyske købstæder 1736–1841, 1978, s. 173.

Oversvømmelser har gang på gang hjemsøgt den lave Tønder-marsk. Gården Vester Anflod i Møgeltønder sogn er her fotograferet under en oversvømmelse i 1919 af godsinspektør H. C. Davidsen på Schackenborg. Cornelius Petersen, Selvstyrebevægelsens fader, lod bygningerne opføre i 1914 på et værft i stil med haubergerne i Ejdersted. Hauberget brændte i 1950 og blev erstattet af mindre egnsfremmede bygninger. Foto i Historiske Samlinger for Sønderjylland.

Værst var det i marsken. Misvæksten ramte de lave, fugtige områder dobbelt hårdt, og brændsel var ikke til at få. Hertil kom den uheldige sociale struktur. En stor gruppe husmænd og daglejere befolkede de mange jordløse huse, som lå tilbage fra en tid, hvor beboerne havde fundet føden ved søfart og knipling. Nu sad husfolkene tilbage uden arbejde – alt skulle de købe, korn og brændsel, og ikke blot blev prisen skyhøj, men disse livsfor nødenheder blev næsten ikke til at opdrive.

Amtmand v. Krogh var klar over situationens alvor, og så snart cancelliskrivelsen af 5. oktober var nået til Tønder, bad han alle sogne i gestherrederne om at foranstalte frivillige indsamlinger af penge, korn og brændsel til marskherrederne. Resultatet blev imidlertid pauvert – ingen kunne yde korn, og pengebidragene blev mindre, jo længere vestpå man kom. Over for regeringen ud-

talte amtmanden sin frygt for, at der ikke var bjærget tilstrækkeligt med levnedsmidler i marsken til at dække beboernes behov i den kommende vinter. Korn- og høhøsten var mislykket på grund af den høje vandstand i kogene, og af frygt for fodermangel var mange besætninger allerede afhændet. Kartofler, et hovednæringsmiddel i marsken, var kun bjærget i meget ringe omfang, og aldrig før havde tørven været så dyr. Ekstraordinær hjælp var bydende nødvendig for at undgå fuldstændig forarmelse og fortvivelse; amtmanden foreslog direkte statsstøtte på 5000–8000 rbdlr. og stop for tvangsinddrivelser af restancer.

v. Krogh tegnede ikke med for dystre farver. Det viser den efterfølgende vinters nød blandt de mange jordløse landarbejdere i marsken. Da der ikke var korn at tærskes, og markarbejdet hørte op, blev de fleste arbejdsløse. Kun på kredit kunne de skaffe de uhørt

dyre levnedsmidler til huse. Men kreditten blev knap, da selv bønderne måtte købe korn fra Østersølandene.¹⁴ Mange flere end normalt måtte bede om hjælp af fattiggasserne. Der blev brug for ekstrahjælp, og overalt blev der samlet ind til marskens fattige. Og så i kongehuset var man klar over den akutte nød, og da der som tak for livegenskabets ophævelse var indsamlet penge til et monument for Frederik 6., besluttede han, at pengene i stedet skulle anvendes for at afhjælpe den nød, der rådede i marsklandene.¹⁵

Hjælpen forslog dog kun lidt, og elendigheden blev langt værre hen på foråret 1831. Et par eksempler vil vise det. Fra Klangsbøl hører vi i februar, at selv folk, som normalt ville arbejde, og som bravt søgte at slå sig igennem, nu så sig nødsaget til at bede om hjælp. De tilbød endog deres sidste ejendele som pant for betalingen. Men de blev afvist – der var intet korn at få.¹⁶

Fra Stedesand henvendte fattigforstanderne sig den 1. maj til amtet om en ekstra korntildeling. De havde allerede uddelt 50 td. rug, men var nu i største forlegenhed. Der var stadig brug for 10 td. rug om måneden, knap en eneste tønde var til at opdrive i omegnen, og man savnede penge, så man kunne købe det dyre korn i byerne.

Sognene Horsbøl og Emmelsbøl helt ude ved Vesterhavet mærkede også den desperate nød. Den 31. april fik »den store hungersnød« 33 »Arbeitsmenschen« til at klage til amtet. Fattigforstanderne gav dem intet, og selv om der nu var arbejde at få, gav det ikke kontant betaling. »Vore kære børn skriger om brød og ingen af os er i stand til at

fremskaffe det ... Vi er alle så udhungrede, at vi ... næsten kan falde om og altså endnu ikke kan udrette tungt arbejde, før vi får brødkorn at stille sulten med ... Derfor beder vi om så snart som muligt at få noget korn til brødbagning, så vi kan gribe til arbejde og komme ud af vor store hungersnød«.

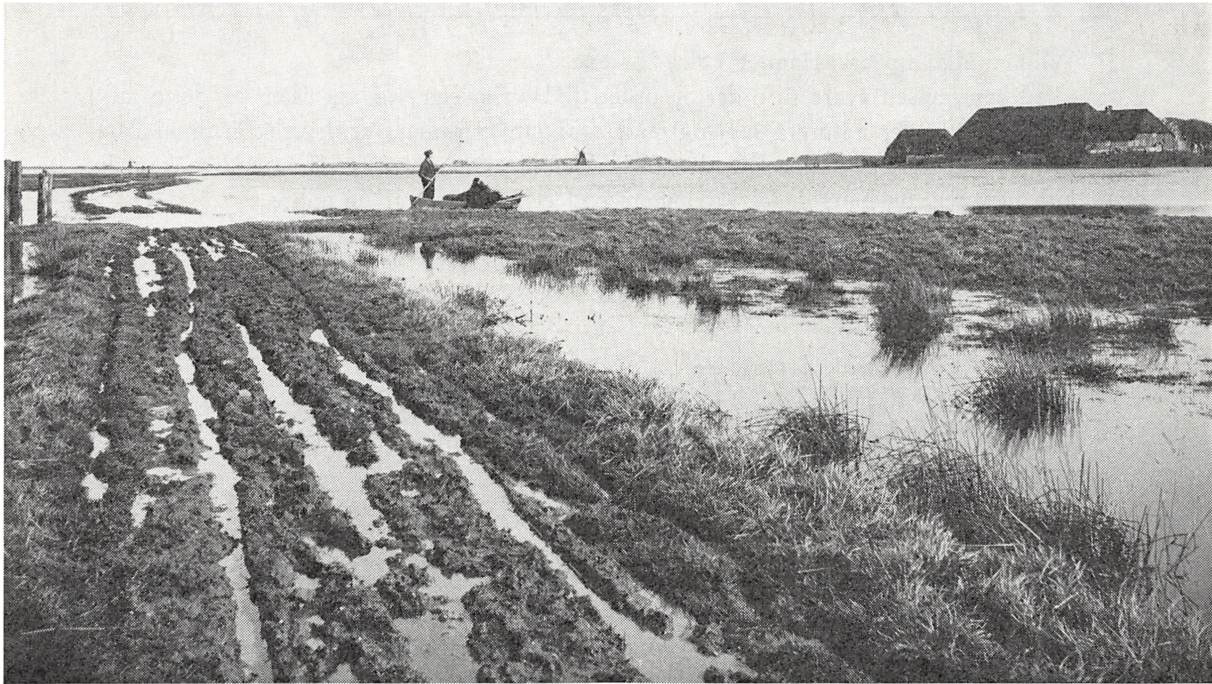
Klagen var ikke overdrevet. Pastor Peter Nicolai Nissen i Horsbøl berettede som svar på bønnen, at selv de mere velhavende og de større bønder måtte kæmpe med stor nød og næppe var i stand til at skaffe det dyre brød til egen husholdning. Derfor kunne sognet end ikke forsørge sine notorisk fattige uden hjælp udefra, og langt mindre ansøgerne, som normalt ikke havde fået støtte. Det var rigtigt, at de var i en sørgelig situation. Nogle havde familie, eller en far eller mor, at forsørge, andre var selv svagelige og gamle og kunne ikke udføre tungt eller vedvarende arbejde. Ved det almindelige arbejde som daglejer på digerne eller hos private var lønnen 7–8 skl. daglig på egen kost. Selv ved fast beskæftigelse ville denne løn under de enorme prisstigninger langt fra kunne dække arbejderfamiliens vigtigste livsfornödenheder. Derfor så præsten kun én løsning: at anbefale ansøgerne til kongelig nåde – de måtte have korn.

Al modstandskraft hos ansøgerne var imidlertid opbrugt – de kunne ikke vente længe på en eventuel hjælp fra højere myndigheder – og den 8. maj klagede en af de ulykkelige i Horsbøl, Paul Petersen til amtet. På primitivt tysk skrev han: »... For stor hunger kan jeg ikke godt vente længere, thi det er mig umuligt at tjene brød nok til at ernære mig selv, min kone og tre børn, og jeg har intet til husleje ... Får jeg ikke brød hurtigt, så må jeg forlade min familie ... for at redde mit eget liv. Forrige vinter ville 6-mændene ikke give mig rug, jeg skulle søge arbejde, så ville (de?) sørge for brød til kone og børn. Så drog jeg omkring i det fjerne og kunne ikke finde arbejde ... Så måtte jeg

14. Schleswig-Holsteinische Provinzialberichte 1832 1. hft. s. 5f.

15. Johan Hvidtfeldt: Kampen om ophævelsen af livegenskabet i Slesvig og Holsten, 1963, s. 433.

16. Schackenberg godsarkiv, Schackenberg, I 202. Understøttelse af de fattige i de tønder-ske marskegne 1830.

Oversvømmelse i Møgeltønder kog 1913, fotograferet af godsinspektør Davidsen fra Schackenburg. I baggrunden, bag de to vandmøller, anes gårdene i Aventoft, og til højre ses gården Vesterfelt. Vandmasserne har gjort vejen til venstre helt ufarbar. Foto i Historiske Samlinger for Sønderjylland.

igen hjem. Nu har jeg arbejdet denne tid igennem med hunger og kummer, men nu er det helt forbi, jeg kan ikke længere opretholde livet derved«. ¹⁷

Lad dette råb fra dybet tale for sig selv. Her lades ikke plads for Lornsens forfatningspolitiske spekulationer. Kampen for det tørre daglige brød overskygger alt andet.

Kun så meget skal tilføjes, at høsten 1831 blev god, og at den værste elendighed gradvist blev afhjulpel i de kommende år. Hungersens spøgelse trak sig tilbage.

17. Schackenburg godsarkiv, Schackenburg, I 202. Understøttelse af de fattige i de tønder-ske marskegne 1830.

... die wiel ich einen mit von die Nothdürftigen bien so unternehme ich mier die freiheit um es zu untersugen den ich für grosse Hungers Noth nicht gut lenger warten kan

den es ist mier nicht möglieh so viel Brodt zu verdiehnen als ich und meine frau und 3 Kinnder mit zu ernehren und auch nichts zu Räumen habe. um selber etwas zuverschaffen des wegen nehme ich meine zuflugt zu Sie wo Sie für mier keine Rath wiesen biennen kurze Zeit das ich Brodt kriege so muss ich meine Farmielie ferlassen und in die ferne ziehen umm mein eigen Leben zu retten vorriegen Winter wolten die 6 Menner mier kein Rocken geben ich solte Arbeit suchgen sowolten Rath machgen zu frau und Kender zu was Brodt Als den zug ich in der verne weit umher und konnte keine Arbeit bekommen. Zuletz traf ich an in Rensburg bei den Königliegen Rossmeister Hansen, einige tage für die Kost den so musste ich wieder nach meine heimmath hien nun habe ich mier diese Zeit mit hunger und kommer hin durch gearbeitet aber jetzt ist es gantz vor bei ich kan das leben nicht länger darbey halten.

untertäniege Paul Petersen

William Shakespeare: Hamlet 3 akt, 2. scene.

»Lad bevægelsen svare til ordet og ordet til bevægelsen, og agt især på dette, at I ikke går ud over naturens mål og måde, thi enhver sådan overdrivelse er imod skuespillets væsen. Det kan vel få den ukyndige til at le, men den forstandige kan det kun bedrøve, og hans dadel vejer mere end et fuldt hus af de andre.«

Sønderjysk Forsøgsscene

AF CARLA CASPERSEN

Fru Carla Caspersen, Åbenrå, har udført et stort og idealistisk arbejde for Sønderjysk Forsøgsscene, og hun fortæller her om arbejdet, i hvilket hun var den drivende kraft i forsøgsscenens første halve snes år.

Da Carla Caspersens mand, amtskontor-chef Jes Caspersen, havde læst sin hustrus redegørelse, gav han udtryk for, at hun nu havde ydet en større indsats, og for at øve ret og billighed til alle sider, skrev han på opfordring en tilføjelse.

I foråret 1968 begyndte jeg en af mine talrige ansøgninger om økonomisk støtte til Sønderjysk Forsøgsscene således:

»Sønderjysk Forsøgsscene startede for nu snart 10 år siden med, at en håndfuld mennesker fra hele Sønderjylland slog sig sammen om at spille Kjeld Abell: Anna Sophie Hedvig. Det viste sig hurtigt, at der var stor interesse for at skabe en eksperimenterende scene, den første i sin art herhjemme. Af praktiske grunde gik man ret hurtigt over til gruppedannelser, for at så mange som muligt skulle have lejlighed til at dyrke denne ideelle og udviklende fritidsbeskæftigelse, uden at for store afstande vanskeliggjorde det. At ideen ike var helt forkert, ses af den kendsgerning, at adskillige hundrede mennesker i de forløbne år er vandret over vore skrå

brædder. En sund økonomi er oparbejdet, men uden den hjælp, vi gennem årene har fået fra forskellige institutioner, havde vi næppe eksisteret i dag.«

Det lød såre enkelt, men barnet sprang dog ikke som en fuldfærdig Athena ud af en Zeus' pande. Der var en del fødselsvanskeligheder.

Tanken var Just Thornings, Dansk Amatørteaters store mand og skaberen af Dansk Amatør Teater Samvirke (D.A.T.S.), der blev stiftet i 1948. Just Thorning fremsatte den på et styrelsesmøde i D.A.T.S. i midten af 50'erne. »Prøv at skabe noget utraditionelt«, sagde han. »Skal det være en slags Sønderjysk Forsøgsscene«, spurgte jeg. »Ja, netop!« Og så var i alt fald navnet lagt fast.

Af helbredsmæssige grunde var jeg ikke med i det forberedende arbejde men kom ret hurtigt ind i det.

4. januar 1959 samledes en kreds på Vojens Ungdomsskole. Det var D.A.T.S.'s forretningsudvalg (formand, forstander Hagel-sø, Vojens) og styrelsen for sønderjydske kreds under D.A.T.S. (formand Werner Schierning, Sønderborg). Eneste punkt på dagsordenen var drøftelse af en Forsøgsscene under Sønderjysk kreds.

15. februar 1959 ved et møde på Folkehjem, blev Sønderjysk Forsøgsscene stiftet.

Schierning havde indkaldt til mødet og blev den første formand. Han gjorde et enestående arbejde og kørte med utrættelig energi rundt i landsdelen for at finde interesserede, teaterglade mennesker, der var villige til at eksperimentere. Pressen var særdeles positiv og hjalp stærkt til at publicere ideen, og fra hele Sønderjylland – navnet dækker såvel Nord- som Sydslesvig – meldte aktørerne sig. En startkapital blev også bragt tilveje, nemlig fra Dansk Kultursamfund gennem redaktør Morten Kamphøven og fra Sønderjydsk Skoleforening.

31. maj 1960 blev vedtægterne for »Den selvejende institution, Sønderjydsk Forsøgsscene under Sønderjydsk Kreds af D.A.T.S.« vedtaget. Men da var prøverne på Anna Sophie Hedvig i gang.

I formålsparagraffen står der blandt andet, at »Forsøgsscenen har til formål at samle alle de bestræbelser, der i nøjeste tilknytning til landsdelens foreningsliv og folkeoplysende organer virksomt vil bidrage til uddybel-

se af den dansk-nordiske kultur i grænselandet gennem en højnelse og udvidelse af amatørteater-arbejdet.«

Dette skulle gøres gennem oplysningsarbejde, gennem forsøgsbetonet valg af repertoire og opsætning af forestillinger – såvel som ved gennem kursusarbejde at dygtiggøre medlemmerne i teatertechniske og andre emner.

Hertil tilføjer jeg ønsket om, at man ved forbedret repertoirevalg, ved stadig dygtiggørelse af de medvirkende vil kunne skabe et bevidstgjort og kritisk vurderende teaterpublikum, der får oplevelser »de vil forbavses over, at de gerne ville have.«

Tirsdag den 22. november 1960 blev den skelsættende dato, da Anna Sophie Hedvig efter mange måneders hårdt arbejde blev vist første gang på Sundeved Ungdomsskole i Bovrup for et meget stort og interesseret publikum. Stykket fik ni opførelser i Sønderjylland og kunne have fået flere, om ikke nogle af de medvirkende havde måttet op-

give på grund af manglende tid. Men ak, udgifterne havde været for store, alt materiel skulle lejes, sminkører og annoncer betales, så slutresultatet var en stor flok spilleglade mennesker og en stor gæld!

På det tidspunkt overtog jeg formandsposten, da Schierning desværre ikke var så rask. Han blev dog i styrelsen. Hans indsats fortjener en stor tak og en varig plads i Forsøgsscenen historie.

Min hovedopgave blev at skaffe penge, mange penge, og til den ende måtte jeg mobilisere al min fantasi og slide kraftigt på skrivemaskinen, så ansøgninger kunne fyge afsted. Endvidere måtte arbejdet decentraliseres med grupper forskellige steder. Dels for at få flere med, og dels for ikke at pålægge de enkelte for store kørselsudgifter, der kunne være en hindring for deltagelse. Her vil jeg gerne indskyde, at jeg havde en dejlig og engageret bestyrelse, hvor alle var aktive. Utallige møder holdt vi, og hvert samvær var en glæde.

Jeg kan aldrig være taknemmelig nok for den imødekommenhed og de store kontante resultater mine bønsskrifter affødte, og vil gerne benytte lejligheden til at nævne givnerne. Først Dansk Kultursamfund og Daell Fonden, fordi disse to den dag i dag støtter Forsøgsscenen med store beløb. Derefter Lauritz og Augusta Dahls Mindelegat og Sønderjydsk Skoleforening, der begge hjalp de første svære år, ligesom der også kom penge fra Gråsten Bank. Gennem daværende generalkonsul i Flensborg, professor Troels Fink, blev der formidlet kontakt til Fonden for Fædrelandets Vel, der betænkte og glædede os med et meget stort beløb, beregnet på specielle nyanskaffelser, og endelig vil jeg nævne Ministeriet for Kulturelle Anliggender, der gennem kontorchef E. Thrane støttede os løbende – mod slutningen af min formandsperiode med så stor en sum, at vi virkelig kunne afhjælpe mangler ved de efterhånden mange scener. Kontorchef Thranes medfølgende breve var så hjertelige og aner-

kendende, at de – aldrig glemte – var en kolossal opmuntring og inspirationskilde. Nævnes må også fru Bitten Clausen, Danfoss, der ydede et stort beløb til Det Internationale Amatørteaterstævne, der afholdtes på Søgaard Kaserne – (også tak dertil) – den 4. oktober 1960. Der var deltagelse fra Belgien, England og Sønderjysk Forsøgsscene.

Pengene kom naturligvis ikke på én gang, men efterhånden som det skønnedes, at der var taget et arbejde op, som var værd at støtte. Vi kunne begynde at leve op til formålsparagrafferne med afholdelse af kurser i instruktion, mimen og sminke- og scenteknik, og da vi af De Nationale Foreningers Samarbejdsudvalg blev opfordret til at bidrage ved festen på Skamlingsbanken den 12. juli 1964 med en Friluftsforestilling, bad vi den fine talepædagog, lektor Viggo Forchhammer, om at undervise i »stemmens rette brug« ved udendørsspil. Det var instruktion på højt plan og en stor oplevelse for deltagerne.

Stykket, der blev valgt, var Johanne Louise Heiberg: En Søndag på Amager, som med ca. 60 deltagere festligt iscenesat af Arne Aabenhus, Gråsten, virkede aldeles medrivende. Med lærer Jensen, Rudbøl, havde vi fået et godt samarbejde, og han stod for orkesterarrangementet.

Lidt efter lidt kunne der foretages indkøb af hårdt tiltrængt teknisk materiale til scenebrug; belysnings- og toneanlæg, båndoptagere, draperier, sminkesæt med meget mere, og i 1968 en stærkt ønsket varevogn til transport ved turnéer. (Vi konkurrerede aldrig med de lokale ungdomsforeningers arbejde, prøvede blot at virke inspirerende.) En lille garderobesamling blev også startet, og jeg mindes endnu, da jeg bævende købte stof for 1200 kr. til kirkespildragter, der – uden vederlag – blev syet af et af vore medlemmer.

Der var oprettet meget aktive grupper i Haderslev, Åbenrå, Gråsten og Flensborg, og aktørerne spillede på begge sider af græn-

sen. Børnegrupper kom i gang sideløbende og her var Haderslevgruppen først. Vestkysten havde været sværere at få med – men i Bodil Rindoms formandstid er det lykkedes at få Slogs-herreds amatører ind og de har markeret sig udmærket.

Efterhånden som disse grupper har fået helt eller delvist tag over hovedet, har de antaget navnet »Det lille Teater«. Sydslesvigafdelingen kom først, idet den den 13. januar 1966 knæsatte navnet »Det lille Teater« i Hjemmet Mariegade, Flensborg, redaktør Jessens gamle bolig.

Her har man takket være samarbejde med og stor velvilje fra Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger allerede siden 1962 under Sønderjysk Forsøgsscene kunnet øve og opføre adskillige arbejder. Blandt andet er forfatteren Gynther Hansen, Åbenrå, første gang introduceret her i amatørkredse.

Det lille Teater i Flensborg har med fast ugentlig spilleaften og rigt varieret repertoire placeret sig meget fint i dansk kulturliv i Sydslesvig. De medvirkende er stadig fra begge sider af grænsen.

Da kirkespillet i 1965 for alvor kom op at stå under Aabenhus' kyndige ledelse og ved stor velvilje fra pastor Bork Hansen, Løgumkloster, der udvirkede at prøverne kunne foregå i kirkesalen og premiererne i det skønne kirkerum, var helhedstanken nået, for til kirkespillene kom – og kommer – de medvirkende den dag i dag fra hele Sønderjylland. Standarden er meget høj, og gruppen får opfordringer fra hele landet. Endog i Norge er man blevet kendt og fra 13.–16. august 1976 spillede gruppen med udgangspunkt fra Rønningen Folkehøjskole i Oslos udkant to gange i Grefsens kirke og én gang i Oslo katolske kirke.

For enkeltgruppernes vedkommende var der den fare, at de kunne blive sig selv nok, hvorfor vi i 1965 indførte Bovrupdagen. Navnet gav sig selv, idet det var Tove og Aage Rasmussen, der gæstfrit stillede deres ungdomsskole til disposition. Her spiller

grupperne for hinanden med efterfølgende diskussion. Her er adgang for enhver interesseret, og der har altid været meget stor tilslutning den søndag i marts, hvor begivenheden finder sted. Senere er også Sønderjysk Kreds amatørgrupper kommet med, så der er en såre livlig og lærerig aktivitet.

Repertoiret gennem årene har været og er umådelig alsidigt – og omfattende ikke alene dansk – nordisk, men også udenlandsk litteratur – såvel klassisk som moderne.

Et lille udpluk af forfatternavne viser alsidigheden og sværhedsgraden; Dario Fo, Bert Brecht, Samuel Beckett, von Kleist, Slawomir Mrozek, Synge, Saroyan, Thornton Wilder, Aristofanes og mange flere. Som det er sagt: »Et bredt spektrum, syngespil og absurd teater, tragiske og morsomme, underholdende og tankevækkende, men forhåbentlig aldrig ligegyldige stykker.«

Jeg vil blot nævne to opførelser – begge danske.

Først Erik Knudsen: Frihed – Det bedste guld. Musik: Finn Savery. Det blev opført i vinteren 1961–62, men var så svær en opgave, at vi bad instruktør Palle Skibelund om at komme og give retningslinier. (Det elskelige menneske ville kun have sin billet refunderet.)

Om den forestilling har jeg skrevet følgende: »De medvirkende repræsenterer et bredt udsnit af befolkningen. Her er husmødre, arbejdere, kontorfolk, skoleelever, lærere, læger og mange andre. Alle ca. 50 har været glade for at være med, vist fin mødedisciplin og selv klaret kørselsudgifter!«

Og endelig Holger Jacobsen. Af gammel solid Åbenråfamilie og kendt i hele Sønderjylland. Nu er han desværre død. Han havde fortalt mig om en mængde familiebreve, han lå inde med, fra tiden før, under og efter 1864, og jeg bad ham ud fra disse skrive et stykke, som Forsøgsscenen kunne opføre på Folkehjem i Åbenrå på afstemningsdagen den 10. februar 1964. Stykket fik titlen:

»Hvo, som tror, haster ikke« og havde den navnkundige jomfru Fanny som den centrale figur. De medvirkende kom fra nær og fjern, og alle de gamle Åbenråhjem hjalp til med sceneinventar, så der kunne skabes en tids-typisk stuedekoration. Endnu engang fik jeg kontakt med den herlige Otto Hallstrøm, dengang turnechef på Det kongelige Teater. Første gang var i 1962, da vi opførte Rune Lindstrøm: »Et spil om en Vej«.

Med ærefrygt begav jeg mig ad en sidegang ind i denne for mig nærmest hellige bygning og fik lov at vælge dragter. Kun fragten skulle vi betale, og jeg mødte en uforlignelig hjertelighed og varme.

Stykket blev en overvældende succes, – opført et utal af gange, blandt andet i Dybbøl by på Dybbøldagen den 18. april 1964. Holger Jacobsen havde den glæde at foreninger rundt i landsdelen senere selv har opført hans stykke.

De 10 år i Sønderjysk Forsøgsscenes tjeneste har været en meget rig tid for mig. Vel har der været vanskeligheder hen ad vejen – især har mangel på øvelokaler og instruktører gjort sig gældende, men der har været konstant levende fremgang i arbejdet, og mange har oplevet glæden ved aktiv yden fremfor passiv nyden. Mange personligheder og dejlige, levende, hjælpsomme mennesker har jeg mødt, og jeg er taknemlig for den glæde og inspiration, de har bibragt mit liv.

Jeg håber, at Forsøgsscenen altid vil modtage den gode tanke og det gode ord med respekt, og med kærlighed pleje vort sprog, som ikke blot er stærkt og blødt, men også – nænsomt behandlet – uendelig smukt.

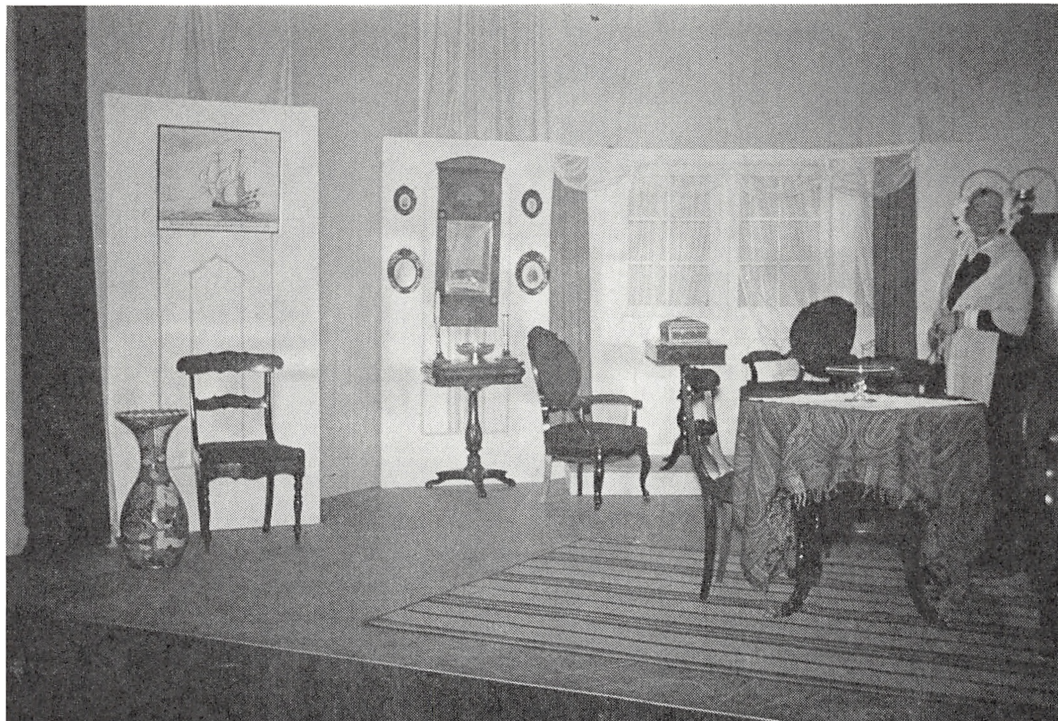
Af JES CASPERSEN

Efter at vi i foråret 1935 var flyttet til Åbenrå, blev vi begge meget hurtigt engageret på forskellig måde. Carla søgte ind i Ungdomsforeningen i Åbenrå. Den havde hjemme på Ungdomshjemmet i Åbenrå, var oprettet med støtte af Åbenrå Byes danske Samfund,

og op mod besættelsen og under (og efter) denne hjemsted for en rig virksomhed af forskellig art. Her holdt D.S.K. sine møder (Carla spillede til deres sammenkomster og blev ligefrem et skattet – »ekstramedlem«). Danske Samfund holdt møder her og oprettede et nationalpolitisk »Danske Kontor« (som der også kunne fortælles meget om), og Åbenrå Byes danske Samfunds retshjælp havde til huse her. Der gaves under besættelsen børnespisning o.s.v. Og så var der en meget levende ungdomsforening, hvor blandt andre også dommerfuldmægtig Erik Bondo Svane gjorde et stort arbejde. Carla har alle dage været meget optaget af teater og selv været en særdeles habil amatørskuespiller. Gennem sit arbejde i ungdomsforeningen kom hun ind i ledelsen af den sønderjydske hovedkreds for De danske Ungdomsforeninger, og herved blev hun opmærksom på det jammerlige niveau, hvorpå repertoirevalget ved det faste punkt på de fleste foreningers vinterprogram, den årlige dilettantforestilling var, befandt sig.

Det førte til en omfattende undersøgelse af repertoirevalget i hovedkredsen, og det blev ikke ved undersøgelsen alene. Hun påtog sig ved møder for bestyrelsesmedlemmer vejledning i repertoirevalg og som en naturlig konsekvens: instruktion. Det sidste greb om sig, og der blev sendt bud efter hende alle vegne fra – helt op til Ribekanten og ud på vestkysten. En særlig indsats blev gjort i Holbøl, i Nr. Hostrup og Rise, men også i Løjt Kirkeby, Felsted foruden naturligvis Åbenrå.

Der var om vinteren perioder, hvor hun var ude alle ugens aftener. Transporten foregik under besættelsen på alle mulige måder – lige til en ståplads på en traktor i forrygende snevejr. Men det virkede, og gennem en positiv presseomtale blev hun særdeles kendt i vide kredse, og det medførte også, at hun kom i forbindelse med dansk amatørteaters store mand – Just Thorning – som derfor satte sig i forbindelse med hende, da organi-

Scenebillede fra opførelsen af Holger Jacobsens »Hvo, som tror, haster ikke«.

Stykket, som havde premiere på Folkehjem i Åbenrå den 10. februar 1964, blev også opført i Dybbøl Forsamlingshus 18. april 1964 af Forsøgsscenen. Senere har en række foreninger haft stykket på programmet.

Møbler og andet inventar på scenen i Åbenrå blev stillet til rådighed fra gamle Åbenråhjem.

På scenen ses fru Astrid Maltbæk fra Åbenrå som Jomfru Fanny.

sationen Dansk Amatørteaters Samvirke (D.A.T.S.) blev startet i 1948, og hvor hun fra begyndelsen blev styrelsesmedlem.

Hun blev nu udsendt som instruktør på kursus for instruktører i erkendelse af, at her måtte man begynde, hvis det hele virkelig skulle blive til noget. Det var ikke alene i Nordslesvig disse kurser blev afholdt, men også på Jaruplund, Christianslyst og i Egernførde har hun været.

Det kunne ikke undgå at tære på kræfterne, og da Sønderjysk Forsøgsscenes oprettelse kom på tale, ville hun kun være med »i baggrunden«. Men da Werner Schierning blev syg, påtog hun sig fra foråret 1961 ansvaret for ledelsen og konsolideringen af den nye institution.

Hendes første og væsentligste opgave blev,

takket være de kontakter hun forstod at skabe til forskellige fonds og den seriøsitet, som hendes positive kontakt med Otto Hallstrøm på Det kongelige Teater gav hendes arbejde, at skaffe penge, penge og atter penge, som hun selv skriver. Og samtidig at passe på, at de blev brugt på en fornuftig måde. Jeg ved, at der var en endda meget vanskelig opgave. Men det lykkedes.

Da det hele efterhånden var kommet ind i sikre baner efter næsten ti års målbevidst og dygtigt arbejde, afgav hun ledelsen til andre.

Ingen andre end jeg ved, hvilket slid, det har været at skabe denne institution, og hvilket engageret og fantasirigt arbejde, der ligger bag, og jeg har været så glad for, at jeg nu har fået lov til at samle dette.

Det har været vanskeligt at finde frem til navnene på deltagerne i dette møde. Kun ét er sikkert, nemlig at den stående dame er Hanne Jenssen selv. Men er damen til venstre en datter af Anna Kjems? Og er damen længst til højre Cecilie Lund? Og hvem er de øvrige personer i selskabet? Hvor er billedet taget? Og hvornår?

Kan nogen hjælpe redaktionen med oplysninger?

Billedet tilhører Historiske Samlinger for Sønderjylland.

Hanne Jenssen-Komiteen i Haderslev

AF ELLEN ARKIL

Med støtte fra dagbogsnotater fra årene 1945–71 skriver fru Ellen Arkil, Haderslev, om det arbejde, hun som medlem af Hanne Jenssen-komiteen udrettede i efterkrigsårene, et socialt arbejde først og fremmest til fordel for sydslesvigske børn, et arbejde, hun nærmest ved et tilfælde kom med i, og et arbejde, som har givet megen glæde både til givere og til modtagere.

En majdag i 1945 stod der en opfordring i dagbladet »Dannevirke« til at aflevere holdbare fødevarer til Hanne Jenssen i Haderslev. Hun ville sørge for at sende varerne til landsmænd i Sydslesvig. Jeg cyklede hen til Hanne Jenssen med en røget svinebov, og vi fik os en lang snak. »Nu får vi da Sydslesvig hjem igen, ikke sandt?« spurgte jeg. »Jo, selvfølgelig kommer de da tilbage«, svarede

hun. Til trods for at Hanne Jenssen slet ikke kendte mig, bad hun om, at jeg ville tage mig af de sydslesvigske skolebørns ferierejser i Nordslesvig. Selv havde hun ikke længer kræfter til dette arbejde, men hr. Ravn i Christiansfeld var kendt med det, vi kunne nok ordne det i fællesskab. Hanne Jenssens lyse, varme smil og stærke tro på Sydslesvigs genforening med moderlandet, hendes blik, der føltes, som så det langt ind i mig, og hendes hele personlighed virkede så stærkt, at jeg MÅTTE sige ja. Ikke et øjeblik har jeg fortrudt det JA.

Aldrig vil jeg glemme, da jeg første gang så det bøgeløvsmykkede tog med to Dannebrogflag rulle ind på Padborg station, og en skov af ivrige arme vinkede og viftede med flag og blomster!

Dette blev den festlige optakt til et årelangt, glad samarbejde med dygtige og prægtige personligheder, både nord og syd for grænsen.

Desværre fik vi ikke lov til at beholde Hanne Jenssen ret længe. Hun døde samme efterår. Men i erkendelse af det betydningsfulde arbejde, som hun i en menneskealder havde udført til gavn for dansksindede sydslesvigere, foreslog Jacob Friis, Hauge, at man skulle finde en form, under hvilken hendes arbejde kunne videreføres. Det drejede sig om »Hanne Jenssens Juleindsamling« og om »Sydslesvigske Børns ferierejser i Nordslesvig«. Disse to ting skulle »Hanne Jenssen-komiteen« samle sig om. Denne komite dannedes af Ragnhild Buch, Else Holmgaard, Johanne Jacobsen, Gunild Olrik og undertegnede (alle i Haderslev) i nært samarbejde med Anna Bonde, Christiansfeld, samt dygtige tillidsmænd rundt om i sognene. Ikke mindst disse sidstes arbejde var af meget stor betydning både med henblik på at skaffe sommerferie hjem til skolebørnene og med at samle brugt tøj, fødevarer og penge til fordeling blandt sydslesvigerne.

Mange møder – mange penge

Blandt medarbejderne indtog Anna Bonde en særstilling. Det er ikke for meget sagt at hun viede sit liv til den sydslesvigske sag. Hun var utrættelig i sin iver for at skaffe hjælp. Aldrig sparede hun sig selv. Mange er de dagligstuemøder, som vi deltog i i Christiansfeld, enten holdt hun selv dem, eller hun fik gode venner til at påtage sig værtsskabet. Næsten altid havde vi en foredragsholder sydfra til at fortælle, og bagefter gik bøssen rundt. Det var ikke småpenge, der kom ind, og det var beundringsværdigt, som »Damekredsen« sluttede op om Anna Bondes lille persons ildhu og offervilje.

Når jeg blader i min dagbog fra de hektiske dage i 1945 og 46, læser jeg om møder rundt i landsdelen, dels sammen med Grænseforeningen, dels med Dansk Sundhedstjeneste, hvor lægebrødrene Vermehren og sekretær Frants Thygesen (nu højesteretsdommer) gjorde et vældigt arbejde, og endelig utallige møder med medarbejdere. Takket være disses beredvillighed og folks glade offervilje, strømmede det ind med tøj og fodtøj, penge og fødevarer, som vi damer i Haderslev sorterede og sendte afsted. Sundhedstjenesten havde brug for sengetøj, babytøj og hvide klude. For en del af pengene købte vi udstyr hertil. Almindeligt tøj sorteredes efter køn, alder, art og så videre og sendtes i store sække. En del fodtøj lod vi reparere, og endelig fik vi madvarerne afsted. »Bøvlet« var det jo dengang, for vi kunne ikke selv komme over grænsen, og vi skulle have udførselstilladelse til alting. Det var rigtignok også et spørgsmål om vi fik lov til at indføre sagerne.

Flere feriepladser end børn

Med hensyn til at skaffe plads til ferie børnene, ja, så var der dengang flere tilbud, end vi kunne skaffe børn til. Alene i Haderslev amt noterede vi på et år, at 585 børn var på ferie, endog i 3 måneder i stedet for som nu i 4 uger.

I januar 1946 spurgte fru Anna Kjems, om vi kunne tænke os at danne et fadderskab for en sygeplejerske i Sydslesvig. Efter forhandlinger med Grænseforeningen, den sydslesvigske kvindeforening og Sundhedstjenesten lykkedes det at fastlægge rammerne for hjælp til sygeplejerske Betty Mørck i Kappel, således, at hun fra 1. maj blev ansat og lønnet af Sundhedstjenesten. Hanne Jenssen-komiteen sendte hende et fast månedligt beløb. »Lille Mørck« blev elsket og beundret i Kappel. Hun sparede sandelig heller ikke sig selv. Utallige gange har hun fartet om på de håbløse veje i sin »kanonbåd«, et vidunder af en bil, som strejkede på de mest umulige steder og tidspunkter. Men Betty Mørck tog genvordighederne på strålende måde, og hun fik sat noget igang! Blandt andet fik vi til opgave at skaffe tøj til 18 børn, som skulle på sanatorium i Danmark. Dette gentog sig i flere år, og det lykkedes altid at få ungerne klædt pænt på. Mødre med småbørn sendte hun op til os på 14 dages ophold, ligesom vi tit skaffede ophold til ældre.

Sideløbende med støtten til Betty Mørck arbejdede vi sammen med Anna Kjems. Den sydslesvigske kvindeforening, husmoderforeningen og menighedsplejerne støttede vi efter evne med penge, tøj, gavepakker, cykler, sanatorieophold og hvad der nu ellers trængte sig på. Selvom det ikke er meningen her at opremse de forskellige former for hjælp, som vi havde held til at formidle, så må jeg dog lige have lov til at fortælle, at vi jublede, da det lykkedes at få varedirektorens tilladelse til at sende 6 vandrebabysenge over grænsen. Der var hårdt brug for dem i 1946.

Nær os stod også menighedsplejen i Harreslev. Søster Ernas fine, uselviske personlighed var os en stor inspirationskilde. Vi har aflagt mange besøg i Harreslev præstegård, ligesom familien Kjems i »Husflidsgården« måtte finde sig i adskillige visitter. Altid drog vi derfra en stor og dejlig oplevelse rigere.

Haderslev blev fadderskabsby for Kappel

I 1947 fik vi besøg af nogle borgere fra Kappel, deriblandt den stoute købmand Moltzen, en stærk personlighed, som på mange måder var en stridens mand i sin by, og som blev generet groft, fordi han ikke lagde skjul på sin danskhed. Også pastor Bundgaard, skoleinspektør Mortensen og Betty Mørck var med. De fremførte ønske om, at Haderslev ville være fadderskabsby for Kappel. Resultatet blev det ønskede fadderskab med redaktør A. Söchting som formand. I mange år havde Hanne Jenssen-komiteen et livligt samkvem med Kappel. Betty Mørck forlod byen på grund af giftermål. Derefter har Karen Thomsen ledet arbejdet. Også hun var et finttænkende og dygtigt menneske, lige så elsket i Kappel som sin forgænger, og også hun er nu flyttet fra Kappel på grund af ægteskab.

Indsats på alle felter, både sygepleje, skole og kirke, ferie og fester nød godt af fadderskabet

Den samme tilknytning, som vi havde til sygeplejearbejdet, følte vi til skolen og børnehaven, først med hr. Mortensen, senere, i mange år, med hr. Pors som ledere af skolen, medens børnehaven lededes af Marie Lassen, alle tiders »Tante Mitte«, senere afløst af Martha Nissen, der har gjort og stadig gør et stort arbejde for børnehaven. Og hvad har vi ikke oplevet i byen ved Slien!

Vi lader tankerne gå tilbage til skolens start i nogle lokaler i den grimme, grå kasse, den tidligere tyske skole, hvor hr. Mortensen, trods store, personlige afsavn, underviste så begejstret og fængende, at det kedelige klasseværelse forvandlede til en stor og lovende verden, hvor vi skulle løfte i flok i arbejdet for godhedens og sandhedens sejr. Der blev sunget, så taget var ved at løfte sig. Og når skoledagen var til ende, traskede ungerne hjem med hver sin pose med mælkepulver i – adskillige af dem prikkede hul på

posen og fik sig et lille, privat »sug«.

I september 1947 fik Kappel sin egen danske skole, en smuk barakbygning. Det var et vældigt fremskridt, som vi virkelig glædede os over. Her trivedes det danske skolearbejde under meget bedre kår end hidtil. En stor begivenhed fandt sted i 1953, da grundstenen til den nuværende skolebygning blev lagt. Ved den lejlighed indmuredes en sten fra dagbladet »Dannevirke«s bygning i Haderslev. Da dagen oprandt for den højtidelige indvielse af den dejlige skole i overværelse af betydende personligheder syd og nord for grænsen, da følte vi en dyb taknemlighed, fordi vi havde fået lov til at følge denne gotrid på nærmeste hold.

Også kirkens arbejde fik vi lejlighed til at følge. Pastor Bundgaards indsættelse i en sal i »Schauspielhaus«, var en ejendommelig oplevelse. Senere kunne vi glæde os med pastor Vigh-Pedersen over en smuk kirkesal i den ny skole. Altid var det en fryd at se menigheden slutte op om kirken. Når vi tænker på, at vi i 1946 var til begravelse af en yngre, dansksindet mand, hvis kiste på grund af mandens danskhed ikke måtte stå inde i kirken, men skulle blive i lighuset, og følget måtte stå udenfor i regn og slud, medens pastor Bundgaard talte – ja, så kan man jo tale om fremskridt, selvom det for os syntes selvfølgeligt, at den danske menighed havde ligeså stor ret til at benytte byens kirke som den tyske menighed, sådan som det jo, med omvendt fortegn, altid har været skik i Nordslesvig.

Hele den lille »koloni« af præst, lærere, børnehavedere og sundhedsplejersker, som boede så nær hinanden i godt naboskab havde vor dybeste beundring. Skoleinspektør Pors var et strålende samlingsmærke. Ved sin dygtighed og ved sin enestående evne til at animere og lytte til sine medarbejdere og til at mægle blandt divergerende meninger, vandt han alles tillid. Vi besøgte kolonien utallige gange, og følte os altid velkomne. Det var en selvfølge, at vi kom til

deres fester. Mangen gang dukkede vi også op på en ganske almindelig hverdag. Børnenes sundhed og glæde frydede os.

I de år, da vi rejste til Kappel for at hente dem op på sommerferie, var det bevægende at høre dem istemme: »Så rejser vi til vort fædreland–« (omend Grundtvig næppe har lagt den betydning i ordet fædreland); ved grænsen kom så »Hvor smiler fager den danske kyst«. Dejligt har det været at følge disse børn, fra de var helt små, til de blev voksne og selv sendte børn i skolen.

Undertiden kom vi med underholdning. Jeg mindes »Skærmysler« og »Soldaterløjer«, som nogle af os fra Haderslev opførte som diletantkomedie. Det var dengang, vi ikke kunne komme over grænsen uden særligt formål, og alle kneb gjaldt. Vore kunstneriske præstationer var det så som så med, men det gjorde ingen skår i glæden over samværet.

Skoleinspektør Pors flyttede til Vojens og blev efterfulgt af hr. Gerhard Wehlitz, der selv er Sydslesviger. Også ham har vi haft et udmærket samarbejde og mange glædelige stunder med.

Efterhånden er udviklingen jo heldigvis gået sådan, at Sydslesvigerne »kan selv«. Hanne Jenssen-komiteen lever stadig. Men i ærlig erkendelse af, at der ikke mere er det store behov for sådanne små hjælpeaktioner som vore, og at andre instanser røgter opgaverne på bedre måde nu, har vi indstillet vor aktivitet. Skulle den dag komme – hvilket vi skal være de første til ikke at ønske – da Sydslesvig igen trænger til vor håndsrækning, så skal vi nok være parate. »Hvor der er vilje er der en vej«.

Hanne Jenssen fik ikke nogen særlig fremtrædende sten på sin grav som tak for sin store indsats for vore landsmænd syd for grænsen. Men vi tror, at hun ville have syntes, at det bedste mindesmærke, vi kunne give hende, var et levende arbejde til gavn for de mennesker hun elskede. Det har vi efter evne forsøgt at udføre.

Laterneoptog i Broager

AF RITA MÜLLER HANSEN

September er laternetid, og fru Rita Müller Hansen, Ulkebøl, der er født i 1931 i Nybøl og som fireårig flyttede med sine forældre til Broager, skriver om sin barndoms festlige laternetog og om de grundige forberedelser til den traditionsrige vandring rundt i alle byens gader.

Fru Rita Müller Hansen tegner i tilgift de forskellige former for laterner, som hun husker dem.

I Broager havde vi virkelig skikke, en vis »stil«, og muligvis også gamle traditioner, som blev holdt i hævd, al den stund vi børn gik omkring med vore små lygter.

Vi begyndte laternetiden sidst i september måned, og så vidt jeg husker, gik vi langt hen i oktober måned.

I skolen, som var Broager Kommuneskole, var det skik og brug, at de store elever i 5. og 6. klasse stod for hele arrangementet. Lærerne blev adspurgt, om vi måtte gå om aftenerne. De forhørte sig vist også om, hvornår vi kunne begynde. Det blev så aftalt, hvem af eleverne, som altid var de store piger, der nu ville gå med på aftenturene med de andre elever og de mindre børn i byen. Disse børn gik endnu ikke i skole, og der blev det forældrenes tilladelse, der var afgørende. Som det også, ganske selvfølgelig i sidste ende var for de børn, som gik i skole. Jeg tror, der var et godt »samspil« mellem skole og forældre om vor årlige laternevandring. Fornøjelserne var færre i de år.

Nu blev den første aftentur med laterneoptog aftalt. Som regel mundtlig alle imellem. I hjemmene skulle man også drøfte det meget vigtige emne laternen! Med megen fantasi blev der fremstillet laterner. Skotøjs-

æsker kunne bruges. De kunne blive så fine og festlige. Udhulede roer blev også meget fantasifuldt lavet. Der blev også købt særdeles flotte laterne af stærkt papir, en art ris-papir, men grovere. Man kunne købe disse hos vor købmand, den stedlige bog- og papirhandel og hos legetøjshandleren. Dekorativt hang de på snore og tog sig ud i forretningernes vinduer. Åh, hvilket dejligt syn! Men, var den laterne man havde fra sidste år endnu i behold, blev den med glæde brugt igen. Hos »æ' jolle« (karetmageren) fik vi solide pinde, hvorpå laternen skulle anbringes. Jeg husker også, at røde lys til laternen var eftertragtet. Engang fik jeg forærende to røde snoede lys af min tante.

En lille pige, som boede lige ved skolen skulle også med i optoget. Hun havde den skønneste laterne blandt dem alle. Hendes fader, som var på søen, havde haft den med hjem til hende. Den var ganske enestående. Nærmest en japanlygte. Fremstillet af mosaikglas indfattet i bly. Naturligvis skulle vi passe på den lille pige på vore aftenture, men jeg husker endnu de lige så vigtige formåninger for lygten!

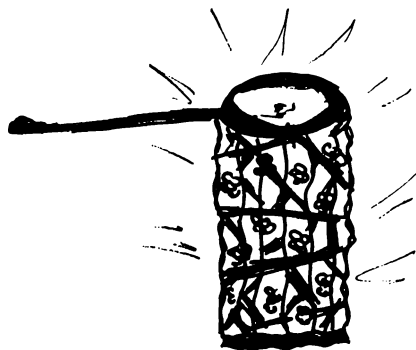
Aftenen oprandt endelig for vort optog. Som regel samledes vi ved skolen den aften. Senere mødtes vi dog andre steder i byen. Det kunne være på pladsen ved Sprøjtehuset. Der var der også en god »legeplads«, godt beliggende for mange af os fra Østergade, Allegade, Bækgade og Jørgensby.

Optoget fra skolen i Vestergade gik så i gang, men først efter besigtigelse af os store piger. Var alt nu i orden. Gik vi i pæne rækker, blev de små holdt i hånd, og brændte lysene lige og klart i de små fine lygter? Jo, det var, som det skulle være. Turen gik efter nogenlunde samme mønster år efter år. Først

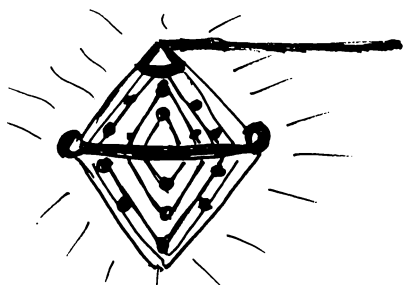

Købte laterner kunne foldes sammen, så lyset kunne sættes fast i en lille anordning, der så ud som de lyseholdere, der blev brugt til lysene på juletræet. Denne her var citrongul med sorte dekorationer.

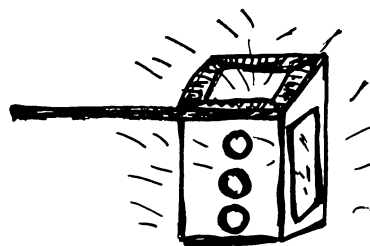
Smart ville man sige i dag! Lutter stærke farver. Røde, sorte, lilla og orange. Sort lak dekoration.

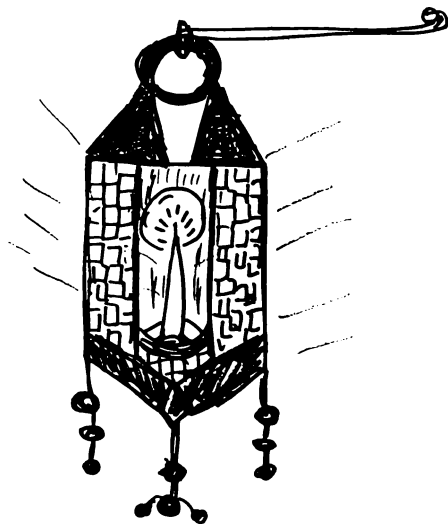
En plissèret laterne i rosa, lyseblå og lysegrønne farver. Dekoreret med små strøblomster.

Den lille piges meget elegante lygte. Glasmosaik i lilla, gule, grønne, blå og røde farver, indfattet i bly og forsynet med sjove små klunker, der raslede for hvert skrift, hun gik. Den var eksotisk og eventyrlig på een gang!

Denne laterne lavede vi af skotøjsæsker. Siderne og de runde udskæringer blev dekoreret med gennemsigtigt papir i klare farver.

Udhulede roer kom til at se således ud! Disse laterner var drenge kvikke til at lave. De morede sig også med at lade lyset komme nær til roekødet. Lugten var rædselsfuld.

i de større gader, senere i de mindre, men vi kom som regel overalt i byen.

»Ærestur« gik til vor lærer Reinhold Hansen og hans familie. De boede i et smukt patricierhus på Skt. Pauli – Ramsherred. Foran huset var der en rund plæne, vi gik ind fra den ene side, stoppede ved hovedtrappen, hvor vor lærer og familie tog imod os. Nu da de første lidt tøvende blikke og generte smil kom frem, blev der sunget laternesang. Fruen i huset bød os på en småkage eller et stykke bom. Så gik vi plænen rundt et par gange, syngende af fuld hals, og videre på vor vej i byen. Overalt stod folk ude eller på trappen foran deres huse og ventede på os. Jeg hører endnu deres bemærkninger: »Næse, nu er den og den så stor, at han eller hun er med«. »Ja, nu er vi langt henne på året, blot nu ikke vi får en for hård vinter«. »Gå nu ikke så længe, kom nu godt hjem børn«.

Også foran købmand Ohrt Tychsen's smukke hus ved kirken gik vi »ærestur«. Købmanden og øvrige husstand stod foran huset og ved havelågen, og tog del i vor glæde ved at gå med laterner. Her blev vi

også budt på en tut (kræmmerhus) med bom til deling.

Episoder af mindre morsom art kunne også forekomme. Der var altid nogle frække knægte, der skulle trænge ind i rækkerne og sætte skræk i os, enten med at brænde lygterne af, eller også med at drille os med at smæde laternesangens tekst! Ikke af pæn god tone! Store hunde kunne også være påtrængende, men som regel gik det hele godt for os. Af andre børn, der gik med laterner, mødte vi en sjælden gang børnene fra den tyske skole. De havde samme slags laterner, men jeg tror, at for nogles vedkommende overgik de vores i elegance! Vi hilste mojn, og kom vel med et par ord af drillende og godmodig art. En enkelt gang sluttede vi os sammen på turen. Realskolens elever gik ikke laternetur. Det var jo kost- og realskole, de havde deres egne festligheder. Følte sig vel også for voksne til den slags, men hang ellers ud af vinduerne for at se på herligheden.

Turen afvikledes efterhånden, og klokken blev mange. Vi fik de mindre børn afleveret – fra hus til hus – i de gader, hvor de boede.

*Laterne, laterne
nu tændes nattens stjerne
i mørke by, i mørke by,
hvor man ej kan se at gå,
kommer vore lygter små
snart er sommeren omme,
så vil vinteren komme
Fiderom bom bom, fiderom bom bom bom ...*

*Laterne, laterne
sol og mån' og stjerne,
hvor vi ej kan se at gå,
lyser vore lamper små,
nu er sommeren omme,
så vil vinteren komme,
Fiderom bom bom, fiderom bom bom bom ...*

Resten af flokken gik tilbage til skolen eller pladsen foran sprøjtehuset. Der snakkedes »af« om turens oplevelser og om, hvornår vi skulle gå næste tur. Min mor fortæller, at der blot blev serveret os et glas saft, når vi kom hjem. Somme tider var de næstboende veninder med inde, men så var det også højeste sengetid.

Pludselig vælder minderne fra barndommen ind på én, skulle man ikke selv bidrage med at skrive om skikken? Jeg forsøger! Og kommer så til at tænke på, at blandt vinterens læsning var også »Danske Hjem i Tyverne og Trediverne«, redigeret af Margrethe Spies (Vintens Forlag 1976). Der har jeg set pastor Holger Balle's spændende barndomserindringer fra Grønland, hvor han bl.a. skriver:

»Kan I huske de flotte papirslygter, far og

mor laved til os – lygter der kunne foldes sammen og foldes ud, til de blev helt runde og havde plads til et stearinlys, og hvordan alle vejene og skråningerne blev levende af det ene lys ved siden af det andet, og hvordan lygterne vandrede ned af bakkerne, hoppende og dansende, båret af glade børn på vej til kirken.«

Lærer H. Henken i Treja danske Skole har læst i dr. med. Hans Meyers bog om Svavsted og der fundet et par sætninger, som han venligst har sendt, da de muligvis havde interesse:

Der Laternenumzug der Kinder am Vortage, am 1. september ist zum Jahresbrauchtum geworden, dessen Ursprung sich schon keiner mehr erinnert.

Sagt og skrevet

Den nylig afgåede formand for Sydslesvigsk Forening/Sydslesvigsk Vælgerforening siger blandt andet i et afskedsinterview til Flensborg Avis 1.7.1980:

Men også den sproglige/kulturelle situation er Gerhard Ernst langt fra glad for. I SSF er man for tilbøjelig til for meget at anvende et nedslidt kultursprog. Celluloidkulturen præger distriktsmøderne – og det levende ord indtager ikke den værdige plads, Gerhard Ernst kunne tænke sig. Mere litteratur efterlyses. Misforholdet hænger nøje sammen med sprogsituationen. Desværre er vi langt fra at opleve det danske ud fra en sproglig og folkelig oplevelses- og samværssituation, mener han. De store fællesoplevelser udebliver, og der synges for lidt!

Sproget proletariseres i stigende grad, f. eks. når vi, der kalder os danske og vil pleje

dansk kultur og dansk sprog, når det er bedst, selv bruger latrinære, banale sproglige formuleringer, bandeord, ukvemsord og triviale vendinger. Det er denne gennemtrivialisering i Sydslesvig, Gerhard Ernst er ked af og skuffet over. Man bør holde sproghaven ren for ukrudt.

Sprogsituationen i Danmark er mildest sagt miserabel, fortsætter Ernst. Alt trækkes ned på det laveste sprogniveau – og vi efteraber Danmark. Han appellerer til alle om at begynde en sprogforædlingsproces, besinde sig på det gamle, traditionsrige kultursprog med dets enorme meddelelsesfunktioner.

Sprog er nøglen til vor kultur – og nøglen i Sydslesvig er ukultiveret, siger han. Så hellere tysk kultursprog fremfor et fladt og trivielt dansk sprog – f.eks. i litteratur og teater (sidstnævnte sted fornemmer man ligefrem »latrinstanten«).

Dronning Sophie Magdalenes guldtoilette består af 46 dele, deriblandt et guldvaskestel, som er gengivet her. Grundstammen i toilettet er fra 1731 og er fremstillet af hofguldsmed Frederik I. Fabricius. I årenes løb er enkelte dele af det oprindelige udstyr forsvundet og erstattet, og andre helt nye dele kommet til.

En lang række genstande skal ganske øjensynlig anvendes netop ved det, vi i dag forstår ved toilettet, altså i forbindelse med påklædningen. Men nogle skiller sig afgørende ud, idet de lige så klart kun kan finde anvendelse i forbindelse med et måltid. Disse sidste omfatter: Tre bægre med låg (mundbægre), skål med låg og tallerken, et par tedåser, et »lidet fad med 2 smaae Skaale«, mundtøj bestående af kniv (guldskaft og jernklinge), ske, gaffel, marvske og krydderiæske og endelig et æggebæger. Så kan man overveje, hvilke retter, der kunne nydes med disse spisebequemmeligheder.

I Sønderjysk Månedsskrift juli 1980 skrev gårdejer Olav Bonefeld, Snogbæk, om fire fyrstelige toiletgarniture, men desværre kom litteraturhenvisningerne ikke med. De bringes her.

Og da Olav Bonefeld beklagede, at der ikke var blevet plads til et billede af en af

genstandene fra dronning Sophie Magdalenes både kostbare og sjældne guldtoilette, bliver det forsømte indhentet her. Ovenfor ses et billede af en vandkande med fad (billedet er lånt fra Gudmund Boesen og Erik Lassens bog: De danske Dronningers Guldtoilette, Det Berlingske Bogtrykkeri, 1955).

Litteraturliste til Olav Bonefelds artikel i Sønderjysk Månedsskrift, juli 1980:

Gudmund Boesen og Erik Lassen: »De danske Dronningers Guldtoilette«. Det Berlingske Bogtrykkeri, Kbh. 1955. Herfra er citaterne hentet.

Erik Lassen: »Dansk sølv«, Thaning og Appels forlag, Kbh. 1964.

Jørgen Paulsen: »Det augustenburgske Sølvkammer« i Festskrift til Johan Hvidtfeldt, Landsarkivet i Åb., 1978.

Forskellige forfattere: Danske slotte og herregårde, Hassings forlag, 1968.

Det danske Kunstindustrimuseum: Virksomhed 1954–1959, Kbh., 1960.

Boganmeldelser

Kulturminder

Tredie række, bind 2, 1979. Udg. af Selskabet for Dansk Kulturhistorie. 155 s., ill. Kr. 96,20 gennem boghandelen. (Subskriptionspris kr. 72,15.)

Selskabet for Dansk Kulturhistorie, der udgiver skriftrækken Kulturminder, lader desværre ikke ofte høre fra sig. For kort tid siden udsendtes endnu et bind i skriftrækken, indeholdende to vægtige bidrag, nemlig konservator ved Kunstindustrimuseet, Charlotte Paludans udgivelse af Matthias Lundings rejsedagbog fra 1787, og museumsinspektør ved Kalundborg og omegns Museum, Christian Waage-Petersens artikel: »En grand corps« – et bidrag til forståelsen af det 18. århundredes dameportrætter. Bindet indeholder desuden et par tilføjelser til en artikel i forrige bind (udg. 1973) samt nekrologer over 3 af selskabets tidligere medlemmer.

Matthias Lundings rejsedagbog er ført under en rejse af næsten 3 måneders varighed, som den unge embedsmand i kommercekollegiet foretog i 1787 for efter eget ønske, »at erhverve sig locale Kundskaber om de Vindskibeligheids Anlæg, som enten allerede forefindes paa ethvert sted, eller til hvis opmuntning og udbredelse, et eller andet Steds Beliggenhed, Natur, Producter, Folkemængde eller andre Omstændigheder kunne give en fortrinlig Anledning«. Samtidig besøgte han nogle anlæg, som kommercekollegiet, der iøvrigt helt bifaldt hans rejse, havde anbefalet.

Rejsen gik fra København over Korsør til Fyn. Så Fredericia og derefter nordpå. Fra Sæbygård gik turen til Viborg, over den jyske hede til Kolding, Christiansfeld, Haderslev og Tønder. Også Flensborg, Slesvig og Hamborg besøgte. Fra Hamborg gik turen til Kiel, og derfra nordpå til Kolding og over Fyn. Efter overfarten Nyborg-Korsør rejste Lunding til Næstved, Herlufsholm og Køng. Den 21. september returnerede han til fadrens landsted i Taarbæk.

Rejsedagbogen er i allerhøjeste grad et nærmere bekendtskab værd. Lunding var en god iagttagere. I det sønderjyske havde kommercekollegiet anbefalet ham at besøge anlæg i Christiansfeld, Haderslev og egnen omkring Schackenborg. Han besøgte bl.a. maskinblegeriet på »Godthaab« ved Haderslev, besøgte den tønderiske købmand Mathias Asmussens linned- og uldenfabrik, den fabrik, som købmand Asmussen og kniplingshandler Boye Thamsen, Møgeltønder ejede i fællesskab, og som fremstillede vævede kniplinger af forskellig kvalitet, trådmøllen og magistratens strømpe- og huefabrik. I Christiansfeld gjaldt besøget anlæggene under Brødrehuset. På alle anlæg gjorde han observationer om både arbejdsprocesser, mekanis-

ke installationer, produktionens omfang og arbejdslønnen. De forlagte tekstile industrier omtales også nærmere. Men Matthias Lunding iagttog andet end det rent kommercielle. Han beskriver landskab og bebyggelse, boligforhold og påklædning. Han noterer, hvordan unge mænd kunne undgå at springe soldat, hvordan Landhusholdningsselskabet blev taget ved næsen, at alle mennesker i Haderslev talte dansk, skønt der prædikedes på tysk i hovedkirken, osv., osv. Hans dagbog indeholder således foruden de mange værdifulde oplysninger om tekstile og dermed beslægtede virksomheder og fabrikker også en mængde oplysninger, der giver et glimrende indblik i mange af dagliglivets forhold på den tid.

Charlotte Paludan har forsynet udgivelsen med en indledning, hvori hun introducerer såvel kommercekollegiet som Matthias Lunding. Indledningen indeholder tillige angivelse af benyttede kilder samt redegørelse for udgivelsesprincipperne. Dagbogsteksten er gengivet med original ortografi, men tegnsætningen er ændret. Ud fra en kildekritisk synsvinkel er sidstnævnte måske ikke helt korrekt, men det letter læsningen. Dagbogen

er endvidere forsynet med et forbilledligt noteapparat og med ordforklaringer og et person- og stedregister, der giver indgang til såvel dagbogen som noterne.

Ser man på det 18. århundredes danske mandsporætter, er man normalt klar over tøjets betydning for forståelsen af portrættets hensigt. Anderledes stiller det sig med damerne. Det råder Christian Waage-Petersen bod på i en artikel om »grand corps«, et af den europæiske kvindemodes torturredskaber, et snørliv uden skulderstykker, og – i modsætning til tidens snøreliv iøvrigt – lukket i ryggen. »Grand corps« udgjorde en del af den franske hofdragt »grand habit de cour«, der dekreteredes i Versailles fra omkring 1670. Ved at gennemgå danske prinsessens udstyrsregnskaber, bevarede dragter og datidens kvindepotætter, når forfatteren frem til, at det danske hof tilsyneladende var klar over det franske hofs krav til damernes hofdragt, og at der dermed var en bestemt hensigt med damernes påklædning.

En meget veloplagt artikel om, hvordan 1700-årenes potætterede danske damer tilkendegav deres rang og stand.

Birgit Jensen

Grænselandsdagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

1. juli: Under et rundspørge til landdagsfraktionerne om klimaet i landdagen betegner Karl Otto Meyer det som barskt i sammenligning med de skandinaviske parlamenter.

Flensborg havde i 1979 840 fødsler, mens antallet af dødsfald noteres til 1229. Det er

42 fødsler flere end året før og 44 dødsfald færre.

Sydslesvigsk Forenings næstformand, Gerhard Ernst, beklager i en samtale med Flensborg Avis, at Sydslesvigsk Vælgerforening er for afventende, når det gælder et politisk ungdomsarbejde, men han savner også ungdommens kritiske røst i debatten. Videre slår han til lyd for, at Det sydslesvigske Samråd udvikles til et besluttende organ.

2. juli: Landråd dr. Claus Petersen, Husum, mener ikke, at trusler fra miljøorganisationer vil forsinke det fremskudte dige. Også fuldmægtig i landbrugsministeriet i Bonn Karl Zanker udtaler overfor Jyllands-Posten, at diget bliver bygget, uanset de protester man har modtaget endog fra fjerne steder som Sydafrika, Kenya og Filippinerne. Digebyggeriet påbegyndes på tysk side marts 1981.

Det Unge Grænseværn uddeler 101.000 kr. til en række formål syd for grænsen.

3. juli: Med 20 undervisningsfrie lørdage ved de danske skoler i Sydslesvig har man nået det optimale i bestræbelserne for at få så mange undervisningsfrie lørdage som muligt på skoleplanen, oplyser Dansk Skoleforening.

I stedet for de årlige julehefter fra de enkelte amter burde man overveje et særlig julenummer af KONTAKT, der sendes som hilsen nordpå, foreslår SSF's formand i Flensborg by, Erwin Hübner.

4. juli: Det sydslesvigske Samråd anbefaler at fristen for danske sydslesvigeres mulighed for at opnå dansk statsborgerret i lighed med de øvrige nordiske statsborgere nedsættes til to år. Samrådet fastholder ønsket om repræsentation i NDR's kommende tilsynsråd og udpeger på forhånd tre medlemmer til at indtræde i rådet.

9. juli: Det slesvigholstenske Hjemstavnsforbund har oprettet et centralkontor i Egernførde.

Ministerpræsident dr. Gerhard Stoltenberg betegner det i 1953 påbegyndte Program Nord som værende af omfattende betydning for landbruget. For indeværende år er der bevilget ialt 80 mill. DM til programmet.

11. juli: Børnetallet i Slesvig-Holstens skoler vil i 1985/86 nå det absolutte minimum, erklærer undervisningsminister Peter Bendi-

xen. Der skal i det kommende år ikke nedlægges flere små skoler, selv om elevtallet skulle dale til 32 i enkelte skoler. Alene i Slesvig-Flensborg amt betyder det, at 18 skoler kan opretholdes og i Nordfrislands amt 17.

13. juli: Regeringscheferne i Hamburg, Nedersaksen og Slesvig-Holsten undertegner en ny regeringsaftale til bevarelse af den nordtyske radio, NDR. Traktaten skal gælde i 10 år.

Hver 13. indbygger i Flensborg eller 6883 har i det forløbne år hævet socialhjælp for ialt 27,7 mill. DM.

Den slesvigholstenske landsregering beslutter sig til en nedskåret løsning på projektet omkring inddigningen af Nordstrand bugt. Der bygges herefter kun en dobbelt digelinie foran Okholm og Hatstedmarsken.

Antallet af storke i Bergenhusen er siden 1962 faldet fra 32 til 19 storkepar.

I Slesvig opsættes på dansk foranledning skilte, der viser hen til krigergravene fra de slesvigske krige.

16. juli: Mens CDU i Nordfrislands amt beklager den af landsregeringen valgte moderate løsning ved inddigningen i Nordstrandbugten, erklærer SSV sig tilfreds, hvilket også er tilfældet i kommunerådet i Nordstrand kommune. SPD kritiserer også løsningen.

Nordfrislands amt mangler læger og søger nu at etablere kontakt med læger i danske fagtidsskrifter. I amtet mangler man desuden 170 sygehussenge.

25. juli: Industri og Handelskammeret i Flensborg opfordrer i sin årsberetning til såvel etablering af den tekniske højskole i Flensborg, udbygning af en kystmotorvej til vestkysten og bygningen af broen over Storbælt.

På Flensborg gamle kirkegård mindes danske fra byen 130-året for slaget ved Isted.

26. juli: En udviklingsplan for amtet Nordfrisland vil for tiden frem til 1985 kræve investeringer på 420 mill. DM.

30. juli: Det samlede indbyggertal i landet Slesvig-Holsten nærmer sig de 2,6 mill. De største befolkningsstigninger noteres i amterne Segeberg og Stormarn, mens Flensborg har en rekordnedgang på 10 år fra 97.200 til 88.800 indbyggere.

Under overskriften Urtysk land, angriber det neonazistiske blad Deutscher Anzeiger bladet Slesvigland og spørger, om Danmark er ved at forgribe sig på tysk område.

NORD FOR GRÆNSEN

8. juli: Dannevirke-Hejmdal beklager i en leder, at Venstres folketingsgruppe stod i forreste række, da folketingets flertal besluttede at lægge Storebæltsprojektet i mølposen, og finder, at når der fra svensk side tales om Øresundsbro, bør det eneste danske modargument være, at vi først skal have Storebæltsbroen.

Padborg er suverænt Danmarks største eksportcenter foran havnene i både København og Esbjerg, ligesom fugleflugtlinien ligger langt efter Padborg i godsmængder.

10. juli: Der var 700 deltagere til en mindetjeneste i Tyrstrup kirke i anledning af 60-året for Christian X.'s ridt over grænsen ved Høkkelbjerg.

15. juli: Erhvervschef Gunnar Kjær, Padborg, mener, at 49 af de 90 danske virksomheder i Sydslesvig kun er »skuffefirmaer«, hvis eneste formål er at opnå momskredit i Vesttyskland. Han betegner en slesvigholstensk opfordring til at etablere sig syd for grænsen som vildledende. Industri- og Handelskammeret i Flensborg reagerer mod den

ne påstand og fastholder, at virksomheder med fordel kan etablere sig syd for grænsen.

18. juli: Danmarks Radio gør sig medskyldig, dersom man ikke distancerer sig fra ånd og tone i det oplæg, programchef Kaj Bruun kom med på lyttermødet i Tinglev, skriver Der Nordschleswiger og fastslår, at så længe dette ikke er sket, må man betvivle den ærlige vilje hos Danmarks Radio til en fredeligørelse af det dansk-tyske forhold.

22. juli: Skamlingsbankeselskabet må søge hjælp hos pengeinstitutter for at klare de stigende udgifter med vedligeholdelse af anlæggene på Skamlung.

26. juli: DSB har i Sønderjylland noteret en stigning i antallet af rejsende på ialt 16 pct. i forhold til i fjor og sammenlignet med 1975 er stigningen 35 pct.

Generalsekretær H. Dallmeyer siger i en samtale med Der Nordschleswiger, at han vil personligt gå ind for, at tilskudene til de danske skoler i Sydslesvig gradvis forhøjes til 100 pct.

30. juli: Den internationale Vadehavs-bådaktion ankommer til Højer og Havneby for at demonstrere imod det nye dige og understrege de skader, der påføres Vadehavsmiljøet. Politiet nægter demonstranterne adgang til diget.

31. juli: Gennem ombygninger i Dybbøl mølle har man opnået, at møllen herefter både kan male mel og levere kraft til el-produktion.

Slesvigsk Parti i Bov kommune ønsker antallet af mandater i Kommunerådet øget fra 15 til 17, dels fordi indbyggertallet har passeret de 10.000, dels fordi det vil give Slesvigsk Parti større muligheder for at blive repræsenteret i kommunerådet. Socialdemokratiet finder 15 særdeles passende og ser ingen grund til udvidelse.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Læs Grænseforeningens blad

GRÆNSEN

Fire numre om året: 20 kr.

Bestilles hos
Grænseforeningen,
Peder Skrams gade 5,
1054 København K.
Tlf. (01) 11 30 63

De gamle jyske kreditforeninger

JYDSK GRUNDEJER-KREDITFORENING
og
NYJYDSKE KJØBSTAD-CREDITFORENING
er nu

KREDIT FORENINGEN DANMARK

Herning: Århus:
(07) 12 53 00 (06) 12 53 00

IDRÆTSHØJSKOLEN I SØNDERBORG

Højskole med lederuddannelse i
gymnastik, boldspil, atletik og
svømning.

Sommerkursus for kvinder og
mænd 3. maj-28. juli.

Vinterkursus for kvinder og mænd
3. oktober-28. marts.

Skoleplan sendes.

Telefon (04) 42 18 48

Hans Jørgen Nielsen

CHECK KONTO

De har hørt om det penge-
løse samfund... det er noget
med checks... det er noget
nemt... noget der holder
orden i det økonomiske.
Tal med banken
- de taler Deres sprog.

SYDBANK

- den sønderjyske bank

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/S

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 72 15 50

Sønderjyllands Lånecasse

Nørregade 21 . Haderslev . Telefon (04) 52 66 33

Kontortid: kl. 9-12

Alt i kontorudstyr

P. J. Schmidt A/S

Vestergade 14, 6500 Vejens

Telf. (04) 54 12 26

ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

Ladelund Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

Jyllands Kreditforening

HADERSLEV

TELEFON NR. (04) 52 70 00

MORSØ STØBEGODS

Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

A/S Sønderjysk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

OVE ARKIL A/S

CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR

HADERSLEV

Grønlandets liv Grønlandets sang

møder De i

Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Mød Bankrådgiveren i PRIVATbanken

HØJST ANTIK

v. E. Lund Christiansen
Køb og salg af sønderjyske
antikviteter.

Forretning:
Søndergade 24, 6270 Tønder.
Parkering: Vis a vis Hostrup's Hotel.
Postadresse: DK 6254 Øster Højst.
Telf. (04) 77 51 36.

SØNDERBORG HANDELSKOLE

Handelsgymnasium – Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 – Tlf. (04) 42 55 25

Spare- og Laanekassen for Hobro og Omegn

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 17 37.

Redaktørernes adresser:

Seminarieadjunkt Jørn Buch, Marielystvej 10, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 33 08.

Viceskoleinsp. Chr. Stenz, Tøndervej 173, 6200 Åbenrå, tlf. (04) 62 14 50.

Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev,

tlf. (04) 52 17 37. (ansvh.)

Ekspedition: Historisk Samfund for Sønderjylland, Haderslevvej 45,

6200 Åbenrå. Tlf. (04) 62 46 83. Giro 504 26 82.

Værksted for arkæologi og kulturhistorie

Studier af sønderjyske fortidsminder – Aktiv deltagelse i udgravninger – Indsamling af folkeminder – Medvirken i udstillingsarbejde.

Arbejdet ledes af mag. art. Birgitte Wistoft.

Lange kursus: 2 måneder januar-februar, 3 måneder marts-maj, 5 måneder januar-maj.

Korte kursus juni-november.

Løgumkloster Højskole, 6240 Løgumkloster

Tlf. (04) 74 40 40, kontor mandag-fredag kl. 10.30-13.00

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/2 • VOJENS

DANEBOG HØJSKOLE – ALS

4 ell. 8 måneders kursus fra september

4 måneders kursus fra januar

Tlf. (04) 46 41 12

Mogens Hemmingsen

Vi skaffer penge til huse.

Kreditforeningen Danmark

Storegade 31¹, Postbox 103,
6200 Åbenrå. Tlf. (04) 62 74 00.

De fleste ta'r os for pengenes skyld

I Sparekassen træffer De folk med
økonomi som speciale.

Fagfolk, som ved, hvordan man får noget

ud af pengene, og som gerne vil hjælpe

Dem til en god handel. Det koster vi Spare-

Tal med Sparekassen, før De handler.
Uanset om det gælder køb og salg af værdi-
papirer, eget hus eller bare almindelige
daglige økonomiske spørgsmål.

De er altid velkommen!

Økonomiservice -

Spørg

SPAREKASSE

